

**Національний інститут стратегічних досліджень
Українська спілка підприємців і промисловців
Науково-дослідний центр правової інформатики
Національної академії правових наук України**

В.В. Крутов, В.Г. Пилипчук

**Становлення і розвиток недержавних
суб'єктів сектору безпеки України
(система безпеки підприємництва)**

Аналітична доповідь

Київ

2011

Автори:

Крутов В.В., віце-президент Української спілки підприємців і промисловців, доктор юридичних наук, професор

Пилипчук В.Г., головний науковий співробітник НІСД, директор НДЦПІ, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва): Наукова доповідь. – К: НІСД, 2011. – 85 с.

В доповіді на основі системного аналізу та поєднання різних методологічних підходів висвітлено глобальні виклики і загрози, проблему рейдерства та інші загрози економічній діяльності підприємств; розкрито основні тенденції та проблеми становлення і розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки та системи безпеки підприємництва в Україні. На основі проведеного аналізу розроблено низку прикладних рекомендацій та пропозиції щодо розвитку законодавства України.

Доповідь розрахована на підприємців і промисловців, керівників та фахівців державних органів, експертів і вчених, викладачів, аспірантів, студентів та усіх, хто цікавиться проблемами розбудови недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1. Основи захисту національних інтересів і національної безпеки України.....

- 1.1. Глобальні виклики і загрози та роль держави і суспільства у їх подоланні.....
- 1.2. Рейдерство та інші загрози економічній діяльності підприємств як фактор формування нових підходів щодо їх безпеки.....
- 1.3. Теоретико-правові основи національної безпеки та роль недержавних суб'єктів у її забезпеченні.....

Розділ 2. Формування недержавної системи безпеки підприємництва в Україні.....

- 2.1. Суспільно-економічні передумови створення недержавної системи безпеки підприємництва в Україні.....
- 2.2. Система корпоративної безпеки УСПП, як тимчасовий координаційний центр формування недержавної системи безпеки підприємництва.....

Розділ 3. Проблеми становлення недержавної системи безпеки підприємництва в Україні.....

- 3.1. Основні суб'єкти і напрями організації безпеки підприємництва.....
- 3.2. Проблеми законодавчого регулювання правовідносин у недержавному секторі безпеки.....
- 3.3. Проблеми наукового забезпечення та підготовки кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки.....

Розділ 4. Пріоритети розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України в контексті сучасної міжнародної практики

Висновки.....

Умовні скорочення.....

Додатки.....

ВСТУП

Сучасна зовнішня і внутрішня політика України спрямована на забезпечення реалізації курсу щодо євроінтеграції та інтеграції у світову економічну спільноту на засадах рівноправного партнерства. За цих умов національна безпека України розглядається як один із пріоритетних напрямів державної політики і важлива передумова сталого розвитку суспільства.

За твердженнями фахівців світового банку в їх відомому звіті «Вступаючи у XXI століття», основними факторами якісних змін у житті суспільства є: *макроекономічна нестабільність; децентралізація; швидка урбанізація; кліматичні зміни.*

Заслуговують на увагу висновки й експертів, що глобалізація і монополізація в єдиному діалектичному процесі будуть визначати основи розвитку світу на початку XXI сторіччя. В міжнародних економічних відносинах стрімко зростає конкуренція і посилюється боротьба, що пред'являє додаткові, ще більш ускладнені вимоги до процесу становлення ринкової економіки в Україні.

Сьогодні, основу економіки нашої країни (*понад 90% економічного потенціалу*) складає приватне підприємництво. Його подальший розвиток, входження до існуючих регіональних і всесвітніх економічних структур вимагають від вітчизняного бізнесу негайного посилення власних позицій на зовнішніх і внутрішніх ринках, різкого підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг, що також обумовлює нагальну необхідність вдосконалення системи управління національною економікою і розвитку законодавства.

Глобальні виклики і загрози національній безпеці також потребують переосмислення основ національної безпеки, функціонування державних і недержавних суб'єктів її забезпечення, а також проблем формування і розвитку недержавної системи безпеки підприємництва.

Активізація України на зовнішніх ринках і формування власних дієздатних ринків супроводжується поступовим зростанням економічних ризиків і загроз, що виникають перед вітчизняними виробниками. Насамперед, вони пов'язані з:

- підвищенням рівня конкурентної боротьби за ринки збуту з боку вітчизняних та іноземних товаровиробників;
- монополізацією внутрішніх ринків, поширенням рейдерства та криміналізацією окремих секторів економіки;
- недосконалістю законодавства, що регулює відносини у сфері підприємництва;
- наявністю соціальних проблем, таких як безробіття, низький рівень життя населення та ін.;
- недостатнім рівнем координації і взаємодії правоохоронних органів між собою та громадськістю;
- відсутністю напрацьованих методів і засобів забезпечення власної економічної безпеки, достатньої кількості спеціалістів у цій сфері тощо.

В наш час суб'єкти господарювання в Україні фактично вперше в загальнонаціональних масштабах зіткнулися з необхідністю організації безпеки власного бізнесу. Як свідчить аналіз ситуації, яка склалася у сфері безпеки підприємництва, більшість підприємств України не мають системи безпеки, котра могла б ефективно захистити суб'єкти господарювання. Усі суб'єкти економічної діяльності, що вже перебувають в недержавній власності, переважно змушені самотужки захищати власні бізнес-інтереси. Разом з цим, сукупність інтересів зазначених суб'єктів знаходиться в площині національних інтересів України, оскільки вони формують левову частку валового внутрішнього продукту, забезпечують добробут громадян і сталі надходження до державного бюджету.

Загалом, успішне подолання наявних загроз на шляху розбудови вітчизняної економіки потребує вирішення надзвичайно складних зовнішньоекономічних та внутрішньо економічних завдань. Це можливо зробити тільки за умови створення та функціонування ефективної системи

безпеки підприємництва в Україні, яка б гарантувала повноцінний захист недержавного сектору національної економіки в умовах жорсткої і зростаючої конкуренції.

Розгляду вказаної проблеми і присвячена запропонована доповідь. В її основу покладено комплексний аналіз основ захисту національних інтересів і національної безпеки України та недержавних суб'єктів у її забезпеченні; суспільно-економічних передумов створення недержавної системи безпеки підприємництва в Україні та ролі Української спілки підприємців та промисловців у її формуванні; висвітлені основні суб'єкти і напрями організації безпеки підприємництва; проблеми законодавчого регулювання правовідносин у недержавному секторі безпеки, наукового забезпечення та підготовки кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки, а також пріоритети розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України в контексті сучасної міжнародної практики. Крім цього, напрацьовано конкретні пропозиції щодо вжиття необхідних організаційних і правових заходів для розвитку недержавної системи безпеки підприємництва.

Розділ 1. ОСНОВИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Глобальні виклики і загрози та роль держави і суспільства у їх подоланні

Сучасний світ наприкінці ХХ століття зазнав радикальних політичних, економічних, соціальних, духовних, екологічних змін. Людство зіткнулося з цілою низкою небачених раніше глобальних проблем, зокрема, таких як проблеми виживання, системної трансформації і розвитку. Без їх розуміння не можна кваліфіковано підійти до формування національних цілей і стратегій та сподіватись на безпечний розвиток у майбутньому. Як і решта держав, Україна не може вирішити власні проблеми без врахування впливу глобальних факторів, викликів і загроз.

З погляду теорії держави і права, *глобалізація* (фр. global – загальний) – це процес поширення зв'язків, залежностей, обов'язків від локального до загального та вихід за межі державних кордонів.

Термін «глобалізація» пов'язаний насамперед з еволюцією економіки у світовому масштабі, а також з її відбиттям у змісті внутрішньодержавної економічної діяльності (тобто має на меті економічну інтеграцію). Однак глобалізація не вичерпується однією економікою – вона поступово стає системою загальних процесів, що охоплюють усі сфери соціального життя (економічну, політичну, духовно-культурну, правову та ін.).

Заслужують не увагу оцінки вчених згідно з якими етап сучасної глобалізації на пострадянському просторі ідейно був оформлений наприкінці 80-х років ХХ століття (в епоху перебудови) з проголошенням нової політичної доктрини. Цією доктриною було визнано наступне ¹:

¹ Райгородский В.Л. Политические и правовые средства обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: Дис. ... д-ра юрид. наук: 23.00.02. – Ростов н/Д., 2004. – 284 с.

- 1) *система цінностей західноєвропейського гуманізму є основним критерієм оцінки подій, котрі відбуваються у світі;*
- 2) *народи, які населяють планету, становлять єдину систему;*
- 3) *подальша інтеграція народів має ґрунтуватися на основі реалізації норм та цінностей концепції прав і свобод людини.*

Водночас, залишаються актуальними й висновки науковців, які вважають, що наявність у народів світу інших світоглядних цінностей, власних соціально-економічних, політичних, етнопсихологічних та релігійних особливостей може призводити до негативних наслідків в ході глобалізації на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Різниця у підходах часто призводить до того, що ми ігноруємо фактори, які сприймаються іншими як дуже суттєві загрози для їх виживання. Тобто, різні підходи до загроз ведуть до ще більшого розколу, а **без взаємного визнання загроз не може бути системи колективної безпеки.**

Виходячи з аналізу негативних наслідків глобальних економічних процесів вчені НАН України ввели в обіг поняття *глобалізму* – це система абсолютної економічної і політичної влади нових глобальних монополістичних корпорацій (відомі як ТНК – транснаціональні корпорації), які вийшли з-під контролю націй-держав свого походження і базування. Вони маневрують фінансовим капіталом, обертаючи його на світовому ринку з шаленою швидкістю, відмовляючись платити податки посилюють експлуатацію багатьох країн і регіонів, у т.ч. власних країн².

Водночас, **загальні інтереси людства вимагають вирішення загальними зусиллями глобальних проблем, які загрожують самому його існуванню.** Їх успішне вирішення можливе на принципах згоди і забезпечення рівності усіх держав незалежно від їх розміру і рівня економічного розвитку, відсутності гегемонізму, на демократичній юридичній основі, повазі та

² О.Білорус. Проблеми політичної економії глобалізму. Глобалізм як світова система імперіалістичної інтеграції. Матеріали науково-практичної конференції. – С. 7.

обов'язковому виконанні міжнародно-правових зобов'язань і внутрішньодержавних законів³.

У контексті зазначеного в грудні 2004 року було оприлюднено доповідь Групи високого рівня ООН щодо загроз, викликів та змін під назвою «*Більш безпечний світ: наша спільна відповідальність*»⁴.

Її авторами було виокремлено **шість блоків загроз**, якими світ має займатися зараз і в наступні десятиліття:

1) *економічні і соціальні загрози (включаючи злидні, інфекційні загрози та екологічну деградацію);*

2) *міждержавні конфлікти;*

3) *внутрішні конфлікти (включаючи громадянську війну, геноцид та інші масові звірства);*

4) *поширення і можливе застосування ядерної, радіологічної, хімічної і бактеріологічної зброї;*

5) *тероризм;*

б) *транснаціональна організована злочинність.*

У 2009 році цікаву методичку оцінювання безпечності життя людей і сталого розвитку країн запропонували вчені НАН України, які отримали підтримку науковців багатьох іноземних держав. В основу їх досліджень покладено такі **глобальні загрози і чинники сталого розвитку країн**⁵:

1) *енергетична безпека;*

2) *баланс території країни, природних ресурсів і населення (біоємкість);*

3) *нерівність соціальних груп;*

4) *глобальні хвороби;*

5) *дитяча смертність;*

б) *корупція;*

7) *питна вода;*

³ Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С. 88-89.

⁴ Сектор безпеки: рекомендації міжнародних організацій. Збірник документів / Упорядн. О.Ф. Белов. – К.: НКЦ СБ України, 2006. – С. 34–36.

⁵ Світовий центр даних «Геоінформатика і сталий розвиток». Сайт <http://www.org.ua>. Презентаційні матеріали ННК «Інститут прикладного системного аналізу» НАН України та МОН України. Сайт <http://www.ipisa.edu.ua>.

- 8) *глобальне потепління;*
- 9) *державна нестабільність;*
- 10) *природні й техногенні катастрофи.*

За результатами досліджень до **найбільш безпечних країн світу** було віднесено: *Канаду, Швецію, Норвегію, Австралію, Фінляндію, Нову Зеландію, Швейцарію, Нідерланди, Австрію.*

Країни великої вісімки за рівнем безпеки зайняли далеко не перші місця серед держав світу: *Японія – 12, Франція – 14, Німеччина – 15, Велика Британія – 20, Італія – 23, США – 32, Росія – 63.*

Серед **постсоціалістичних країн** місця розподілилися наступним чином: *Латвія – 25, Словачія – 28, Польща – 30, Чеська Республіка – 31, Болгарія – 33, Естонія – 35, Україна – 50, Молдова – 54, Румунія – 55, Росія – 63, Грузія – 69, Арменія – 81, Азербайджан – 84, Узбекистан – 85, Казахстан – 89, Таджикистан – 91.*

Нові вимоги, що диктуються становленням «постіндустріального» або **«інформаційного суспільства»** й активізацією глобальних процесів, актуалізувались у сфері управління соціально-економічними процесами, організації безпеки економічної діяльності, як основного фактора утвердження національної самоідентифікації сучасної України. Однак у нашій країні їх реалізація ускладнюється цілою низкою невирішених проблем, пов'язаних із розбудовою нашої державності і становленням сучасного українського суспільства.

В умовах глобалізації важливим чинником сталого розвитку є формування сприятливого інвестиційного середовища. Водночас протягом останніх п'ятнадцяти років такого середовища в Україні створити поки що не вдалося. У цьому процесі свою роль далеко не повністю виконує держава, не сприяє йому й рівень зрілості громадянського суспільства. Потенційні інвестори у своїй активності коливаються разом із приливами і відливами в політичній ситуації,

поступово втрачаючи надію на Україну, як місце ефективного вигідного вкладення коштів⁶.

Відсутність розвинутої ринкової й інноваційної інфраструктури, нерозвинутість інституційного середовища, заблокована (практично необмеженим лібералізмом і вседозволеністю) роль держави – усе це веде до деградації економіки і перешкоджає її послідовній поетапній інтеграції в глобальний економічний простір. Звідси формально відкрита економіка України є фактично закритою ліберально-бюрократичними і державно-корумпованими бар'єрами. Існуюча в Україні «економіка державного корупціонізму і криміналізму є інвестиційно непривабливою й усе більше відривається від нової глобальної економіки і виштовхується з процесів глобальної інтеграції. Україна втрачає багато своїх глобалізаційних шансів і ефективність глобальної інтеграції»⁷.

Сучасною практикою підтверджується й передбачення І.І. Лукінова стосовно того, що широко пропаговані за ініціативою ззовні ринкові трансформації, заклики до приватного індивідуалізму з відповідним розчленуванням господарських і ринкових структур та плануванням дрібного бізнесу унеможливають появу на світовій арені нових потужних конкурентів з України. При цьому, за його оцінками, штучно понижується роль держави та її основних гілок влади⁸.

Результатом такої ситуації стала тінізація економіки, небувалі раніше масштаби розкрадання суспільної, корпоративної, кооперативної, приватної власності. Кримінальні структури активізували свою діяльність в загальнодержавному масштабі, а правоохоронні органи, з їх розбухлим апаратом, по суті, втратили контроль над загрозливою ситуацією. Визначаючи ситуацію як кризову, Білорус О.Г. також бачить в її основі крайню

⁶ Гунський В. Б. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. – К., 1998, Сливоцький А. Глобальна міграція капіталу. – К., 2001; Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001) Під ред. В. М. Литвина. – К., Альтернативи, 2001, та ін.

⁷ Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України. – К.: ВО „Батьківщина”, 2001. – С. 18–19 (300 с).

⁸ Лукінов І. І. Перетворення директивної економіки в ринкову // Україна: утвердження незалежної держави (під ред. В. М. Литвина), К.: Видавничий дім „Альтернативи”, 2001. – С. 211.

неефективність існуючої системи державної влади, її повну соціальну безвідповідальність і кланово-олігархічну криміналізацію⁹.

У той же час в економічно розвинутих країнах світу державне регулювання протягом тривалого часу перетворилось на необхідний елемент ефективного функціонування ринкової економіки. До цього механізму включається сфера державного, муніципального, корпоративного та кооперативного господарювання. При цьому відбулося посилення регулюючої і контролюючої ролі держави і суспільства, що забезпечило стабільність і перспективу подальшого розвитку існуючого соціального устрою.

Цікавими, на наш погляд, є оцінки глобальних ринкових процесів Дж. Сороса, який зазначав, що *«надмірно покладатися на ринкові механізми доволі небезпечно... Самі по собі вони не здатні задовольняти колективні потреби, такі, як закон та порядок чи підтримка самого ринкового механізму. Неспроможні вони й гарантувати соціальну справедливість. Ці «суспільні товари» можна забезпечити лише за допомогою політичного процесу»*¹⁰.

Таким чином, уже сьогодні зрозуміло, що міжнародні корпорації не можуть і не зможуть витіснити ні державу, ні певні форми громадського контролю зі сфери соціально-політичного та економічного розвитку. Вони залишаються як важливі, хоча і не єдині, інструменти національної, у вужчому смислі, регіональної самоідентифікації. Далі буде проявлятися діалектична протипага глобальній уніфікації, у все більшій мірі буде посилюватися функція громадської активності як невичерпний фактор суспільного розвитку¹¹.

Аналіз глобальних процесів дає можливість дійти таких **основних висновків**:

1) сучасні загрози виходять за межі національних кордонів, взаємопов'язані і мають усуватися на глобальному, регіональному і національному рівнях;

⁹ Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Мы могли бы быть среди лидеров устойчивого развития // Голос Украины. – 2002. – № 44.

¹⁰ Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія. – К.: ВО „Батьківщина”, 2001. – С. 56 (300 с).

¹¹ Сорос Дж. Джордж Сорос про глобалізацію. – К.: Основи, 2002. – С. 19–20.

- 2) жодна країна світу, незалежно від рівня економічного розвитку, не здатна самотійно забезпечити належний рівень безпеки і сталого розвитку;
- 3) колективні стратегії, колективні заклади і почуття колективної відповідальності абсолютно необхідні.
- 4) українська держава і громадянське суспільство мають **на основі консолідації** забезпечити **успішний національний розвиток, внутрішню інтегрованість економіки і суспільства** та розвиток продуктивної співпраці з міжнародним співтовариством в умовах зростаючого тиску негативних глобальних чинників.

1.2. Рейдерство та інші загрози економічній діяльності підприємств як фактор формування нових підходів до організації їх безпеки

В умовах спрямованості української економіки до євроінтеграції та входження у світову спільноту на засадах рівноправного партнерства, проблеми забезпечення безпеки людини, суспільства і держави стають одними із головних чинників у діяльності державних органів. При цьому, значна увага приділяється організації безпеки у сфері господарської діяльності. Доцільно зауважити, що згідно зі ст. 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки віднесено до основних функцій держави.

У той же час, як справедливо зауважує В.М. Щербина, «ситуація в економіці України, що склалася останніми роками, характеризується істотним зниженням безпеки підприємств. Це викликано труднощами тривалого перехідного періоду до системи ринкового господарства та політичною нестабільністю в суспільстві»¹².

Нині основу економіки країни складає недержавний підприємницький сектор, що переживає досить складний період свого розвитку, який характеризується політичною нестабільністю в країні, зростанням економічних

¹² Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 10. – С. 221.

ризиків і загроз, активізацією діяльності рейдерських угруповань, та значною кількістю інших негативних факторів.

Сучасні економічні ризики і загрози безпеці підприємств, з огляду на найбільш ефективні засоби їх нейтралізації, можна розділити на декілька груп.

Перша – група ризиків і загроз для бізнесу, **пов’язаних із зовнішнім впливом та рівнем економічної безпеки держави, зокрема:**

- із забезпеченням прийнятних темпів економічного зростання, співвідносних із темпами росту виробництва у передових країнах світу, зниженням доходів, необхідністю вдосконалення структурної організації у сфері економіки;

- із рівнем розвитку науково-технічного потенціалу, інформатизації, технологічної озброєності, ефективністю використання географічних, кліматичних та інших особливостей, власної ресурсної бази для подальшого розвитку;

- із вразливістю з боку глобальних впливів, ефективністю роботи по створенню механізмів адаптації господарського механізму до цих впливів;

- із необхідністю забезпечення стабільності фінансової ситуації в країні, оптимального рівня зовнішньої і внутрішньої заборгованості;

- із ефективністю політики держави по забезпеченню якості життя в суспільстві тощо.

Нейтралізація негативних проявів цієї групи факторів на підприємництво, можлива лише на загальнодержавному рівні шляхом вдосконалення економічної політики, ефективності державного управління, посилення дієвості громадянського впливу на суспільний розвиток.

Друга – група ризиків і загроз на рівні **впливів у взаємовідносинах між підприємством і державою**. Проблемні питання у цій сфері найчастіше стосуються регулювання ринку, підвищенням конкурентної боротьби, пов’язаної із залученням необхідних для виробництва сировинних ресурсів, збутом готової продукції, конкуренцією із зарубіжними суб’єктами ринкових відносин тощо.

Враховуючи високу концентрацією виробництва, що дісталась Україні у спадок від колишньої союзної економіки централізованого типу, однією із важливих залишається проблема регулювання монополізму в промисловості. У зв'язку з цим серед дослідників викликає певну стурбованість *«відсутність чітких уявлень про те, як має будуватися політика держави стосовно монополістів, які існують в українській промисловості з часів радянської економіки»*¹³.

Сучасній антимонопольній політиці держави бракує чіткості, що обумовлює виникнення проблем через фактичну відсутність єдиної методики оцінки діяльності підприємств. І така ситуація призводить не лише до дискусій теоретиків, але й до гострого зіткнення економічних інтересів, створює передумови криміналізації цілих секторів економіки.

Проблемні питання між підприємством і державою також виникають у зв'язку із розвитком системи оподаткування: введенням чисельних і різноманітних методик встановлення ставок оподаткування і порядку розрахунків. Значна кількість підприємств залишається незадоволеною кількістю податків і порядком розрахунків, що не стимулює роботу та розвиток підприємств. Результати цього незадоволення відображає значна тінізація економіки.

Суттєвою небезпекою для перспектив розвитку підприємницької діяльності є висока енергозатратність виробництва, обумовлена пасивністю держави у питаннях стимулювання інноваційних процесів, залучення у вітчизняне виробництво передових, енергозберігаючих технологій.

Серйозною проблемою у взаємовідносинах між підприємством і державою лишається корупція, зловживання та протиправні дії, пов'язані з намаганням правопорушників використати на свою користь недосконалість правової бази у

¹³ Смирнова С. М. Організаційно-економічне забезпечення економічної безпеки підприємств виробничої сфери / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – 224 с.

сфері інвестиційної діяльності, приватизаційних процесів, порушення майнових прав юридичних і фізичних осіб тощо¹⁴.

Прямо або побічно впливають на роботу підприємств також державні контролюючі, регулюючі та правоохоронні органи. Як зазначає Н.Б. Тумар, «з органами МВС, СБ України, податковою адміністрацією і прокуратурою нині українські підприємці пов'язують близько 50% всіх проблем по лінії економічної безпеки»¹⁵. При цьому, як зазначає автор, практика свідчить, що названі державні органи мають можливість і неупереджено, в рамках чинного законодавства, втручатися в роботу підприємств у разі порушення ними правових норм.

Основними засобами впливу на дану групу ризиків і загроз з боку підприємств може бути юридичний захист, судові процедури, а також сприяння процесу формування громадської думки стосовно вдосконалення законотворчого процесу через використання різноманітних форм громадської активності, включаючи використання ЗМІ та активну участь у політичній діяльності.

Третя група загроз – **внутрішні загрози й дестабілізуючі фактори**, залежні від даної економічної структури. До них може бути віднесено дії, що негативно впливають на їх репутацію серед партнерів, у діловому світі в цілому, некваліфіковане ведення справ, пасивність і бездіяльність, як навмисна, так і ненавмисна, яка негативно відбивається на комерційних показниках і може призводити до збитків. До таких дій треба віднести й неефективне використання інформаційних ресурсів, неякісну роботу по їх оновленню, втрату чи навмисну передачу важливої для підприємства інформації конкурентам, випадкове чи свідоме її розголошення, а також виникнення конфліктних ситуацій із конкурентами, кримінальними угрупованнями, недотримання правил безпеки на виробництві тощо.

¹⁴ Файер Д. А. Корупція як одна із проблем державного управління інвестиціями в сфері приватизації // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України (Редкол.: І. І. Тимошенко (голова) та ін. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 129–132.

¹⁵ Тумар Н. Б. Экономическая безопасность предприятия. – Харьков, 2006. – С. 46.

Про актуальність цієї проблеми в ринкових умовах свідчать результати досліджень останніх років. Зокрема, близько 80% збитків матеріальним активам компаній наносить їх власний персонал. Тільки 20% спроб несанкціонованого проникнення в закриті мережі, здійснюється ззовні, а решта 80% випадків спровоковані за участі персоналу компаній. Динаміка вартості зловживань, здійснених посадовими особами і працівниками американських компаній у 1980 році склала 50 млрд дол., у 1990 р. – 250 млрд дол., у 1998 р. – 400 млрд дол., у 2002р. – 600 млрд дол.

Нейтралізація цих загроз і дестабілізуючих факторів може здійснюватися шляхом задіяння необхідних правових механізмів, підвищення кваліфікації персоналу, впровадження сучасних методів роботи на ринках, налагодження корпоративної дисципліни, вдосконалення **внутрішньої безпеки підприємств**.

Четверта – **протиправна діяльність конкурентів, організованих злочинних структур і приватних осіб**, які займаються промисловим шпигунством, шахрайством або вороже налаштовані до суб'єкта ринкових відносин.

Нейтралізація вказаних загроз пов'язана із використанням правових механізмів, а також освоєнням сучасних методик роботи на ринках, активною участю в процесах інформатизації суспільства. Це особливо актуально у зв'язку із розвитком міжнародного співробітництва, із активізацією процесів глобалізації та участю у Всесвітній торговій організації¹⁶.

У зв'язку з не досить ефективною регуляторною політикою держави на внутрішньому ринку і практичною відсутністю її підтримки на зовнішніх ринках, загрозою для вітчизняних підприємств є також недобросовісна конкуренція деяких представників зарубіжного бізнесу. Як правило, вони добре озброєні сучасними методиками конкурентної боротьби, інформаційними технологіями ефективного впливу на ринкове середовище, в своїй діяльності спираються на протекціонізм, фінансову підтримку економічно сильних держав та регіональних міжнародних організацій.

¹⁶ Клейнер Г. Б., Тамбовцев В. Л., Качалов Р. М. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. – М.: Экономика. – С. 79 (288 с).

Особливу за масштабами в країні і наслідками впливу небезпеку для підприємств становлять **рейдерські захоплення і протиправна діяльність кримінальних структур**, які створюють реальні загрози не лише окремим підприємствам, але й національній безпеці України. З огляду на викладене розглянемо цю проблему більш предметно.

Процес недружнього поглинання і прямих кримінальних захоплень підприємств в Україні почав набирати масового характеру 2004 року. Цей процес став наслідком неправомірного використання об'єктивних процесів, пов'язаних із трансформацією нашого суспільства в напрямі до формування ринкової економіки.

По-перше, в 2004 році відбувся остаточний перехід спочатку від домінування в економіці промислових активів державної форми власності до рівноправних із приватною, а пізніше уже привів і до переваження останньої.

По-друге, первинний розподіл виробничих активів за участю держави, як єдиного суб'єкта такого розподілу, закінчився. Значною мірою він перетворився на номенклатурно-кримінальний розподіл загальнонародної власності. Як зауважує з цього приводу експерт «Диалога», *«поточна хвиля рейдерства, яка розпочалася у період відносного безвладдя, особливо на місцях, у недавній час виборчих кампаній, накрила з головою вже багато українських компаній. І здається, вона матиме значне продовження тому, що через політичні ризики (когось вибрали, когось ні, але всі пов'язані з бізнесом) у деяких компаній справи підуть вгору, а в деяких – навпаки»*¹⁷.

В результаті була накопичена «критична маса» самовільних управлінських рішень, порушень законодавства і майнових злочинів. Сукупність цих явищ стала основою для появи рейдерства в Україні і його наступного розвитку в характерну негативну особливість національної економіки.

По-третьє, серед нових власників промислових активів розпочалися процеси майнового розшарування. У них з'явилися власні матеріальні ресурси

¹⁷ [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://dialogs.org.ua>.

для участі в наступному перерозподілі національного надбання або ж без участі держави, або ж навпаки: при стимулюванні матеріальної зацікавленості номенклатури, використанні інструментарію адміністративного пресингу стосовно об'єктів рейдерських атак.

По-четверте, відбулась трансформація певної частини корумпованих чиновників і політиків, працівників силових структур та представників нової хвилі успішних бізнесменів в новий соціальний прошарок суспільства – вітчизняних олігархів та близьких до них за розміром фінансових можливостей осіб, які активно включилися у новий перерозподіл власності і стали замовниками рейдерських атак.

Ситуація, що склалася в нашій країні уже серйозно турбує економічних партнерів за кордоном. Так, скажімо, на засіданні комітету з питань парламентського співробітництва ЄС – Україна при аналізі економічної ситуації основний доповідач доктор Е. Сечура, головний економіст і глава київського офісу американської компанії Sigma Blazer заявив, що корпоративні рейдери постійно загрожують приватній власності компаній, у світлі чого дуже важливо покращити принципи корпоративного управління. ЄБРР в своєму листі зазначає про «необхідність прийняття нового закону про акціонерні товариства», депутат Євразійського парламенту Г. Станішевська заявляє про те, що багато потенційних інвесторів побоюються юридичної невизначеності в Україні і т. ін.¹⁸

Отже, рейдерство стало самостійним політико-економічним явищем, що несе в собі чималу загрозу для нормального функціонування держави.

В останній час щорічний ринок приватизації та поглинань в Україні складає 3 млрд дол., з яких 60–70% є недружніми поглинаннями (приблизно 2 млрд дол.). Такі обсяги матеріальних ресурсів самі по собі є стимулом для схильних до правопорушень членів суспільства зайнятися такою протиправною діяльністю. Успішність рейдерських атак обумовлюється низкою чинників:

¹⁸ [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.regnum.ru>. – 2006. – 05.10; www.proua.com. – 2006. – 09.10.

1) недосконалістю українського законодавства, і особливо в тій його частині, що встановлює відповідальність за рейдерство. Наприклад, за рейдерські атаки протягом 2005–2006 років жодна особа або компанія, що брали участь у підготовці або здійсненні незаконного поглинання, не були притягнуті навіть до адміністративної відповідальності, не говорячи вже про кримінальну;

2) фактами корумпованості представників судової влади, контролюючих та правоохоронних органів;

3) високою «рентабельністю» рейдерства – рахується сотнями відсотків прибутку, а рівень ефективності рейдерських атак складає 90 %. Це означає, що лише одній із десяти жертв рейдерів вдається захистити себе та відбити рейдерську атаку;

4) слабкою мобілізованістю державних органів та громадськості на вирішення цієї проблеми, недостатнім усвідомленням в суспільстві шкоди, що завдається рейдерством, національним інтересам України та її міжнародному іміджу.

Для досягнення своїх цілей поряд з використанням вказаних чинників рейдери застосовують прийоми недобросовісної конкуренції. Вони, як правило, зводяться до трьох основних напрямів впливу:

– до неправомірного використання ділової репутації суб'єкта господарювання;

– до створення перешкод господарській діяльності та досягнення неправомірних переваг у конкуренції;

– до неправомірного збирання, розкриття та використання комерційної таємниці¹⁹.

За даними експертів, на сьогодні кількість рейдерських атак в Україні нараховує понад 9000 випадків, а число рейдерських груп досягає 30–50. Про масштаб цього явища свідчить той факт, що об'єктами атак з боку рейдерів вже стали великі компанії, а також підприємства, де утримувачем контрольного пакету є держава.

¹⁹ Підприємницьке право. Книга 2 / За ред. О. В. Старцеві. – К.: Істина, 2005. – С. 352 (448 с).

Як свідчить практика, замовниками захоплень останнім часом почали виступати не тільки вітчизняні фінансово-промислові групи, але й іноземні структури, що мають за мету не стільки заволодіння активами, скільки знищення інтелектуальної та виробничої основи українських підприємств-конкурентів. Варто зазначити, що значна частина із числа діючих в Україні рейдерських груп є іноземними²⁰. Ці групи, як правило, найбільш досвідчені, технічно і фінансово забезпечені, користуються послугами кваліфікованих експертів і ведуть свою роботу з використанням ефективного інформаційного забезпечення. Зазначене не може не хвилювати, особливо, якщо врахувати, що за їх діяльністю нерідко відчувається вплив іноземних комерційних і державних структур, які намагаються під прикриттям рейдерства реалізовувати власні економічні та політичні цілі на шкоду Україні.

Значна частина рейдерських конфліктів, як правило, – це інтересів тих, хто мав доступ до влади і одержав активи практично задарма і тих, хто залучився до даного процесу у якості спонсорів, а потім був відсторонений від бізнесу за непотрібністю. Використовуючи перебіг політичної ситуації в країні, персональні зміни у владі, такі спонсори намагаються повернути втрачене.

Характерною для рейдерських атак є одна деталь: як правило особа, котра замовляє протиправну акцію, намагається лишатися в тіні аж до юридичного оформлення результатів рейдерської атаки.

Варто зауважити, що більшість українських власників і топ-менеджерів, вразливих до рейдерських атак, намагаються жити лише сьогоднішнім днем, не вибудовуючи перспективних стратегій захисту свого бізнесу. Водночас, у рейдерів практично немає шансів захопити підприємство, яке вибудувало чітку систему свого захисту, що діє на упередження, чесно веде справи на ринку, здійснює прозорі, лояльні стосовно законодавства схеми роботи зі своїми акціонерами та менеджерами.

Захопленням сприяють також репресивна система менеджменту на підприємстві, що не дає змоги сформувати згуртовану команду, зацікавити всіх співробітників підвищенням керованості, економічної сили і життєздатності

²⁰ [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.podrobnosti.ua>. – 2006. – 29.09.

підприємства. Непоінформованість, некомпетентність, нелояльність і незацікавленість співробітників обмежує якість управління, інтелектуальну здатність до опору рейдерським атакам.

Масштаб захоплень приватної власності стає загрозливим не тільки для окремих галузей бізнесу, але й для держави і суспільства в цілому, оскільки тягне за собою погіршення інвестиційного клімату в країні, знищення окремих секторів економіки, зниження ефективності розподілу ресурсів і використання національного багатства, негативні зміни якості структури власності, сприяє зростанню корупції у виконавчих, судових та правоохоронних органах. Світове економічне співтовариство вважає рейдерство показником слабкості країни та її економіки.

Таким чином, проблема захисту вітчизняного економічного простору від рейдерства набуває дійсно всеукраїнського значення, а його вирішення потребує об'єднання зусиль державної і недержавної складових сектору безпеки України. Прийшов час підняти цю роботу на рівень національної політики. В її реалізації необхідна скоординована участь рішучих, компетентних та відповідальних працівників, представників усіх гілок влади в активній співпраці з громадськістю.

Очевидно, ми підійшли до того етапу в житті суспільства, коли об'єктивною необхідністю стає розгляд наявних напрацювань і утвердження загальнонаціональної програми розвитку недержавної системи безпеки особи та підприємництва, що має стати політико-правовим фундаментом для формування в Україні комплексної системи гарантування безпеки підприємницької діяльності.

Загалом, аналіз ситуації, яка склалася у сфері безпеки підприємництва в Україні свідчить, що більшість підприємств в умовах глобальних економічних трансформацій і небезпек не має необхідних суспільних інструментів, які б діючи на випередження, забезпечували їм надійний захист в ринковому середовищі. У той же час, аналіз перерахованих у кожній із вищенаведених груп численних загроз і викликів дає підставу для висновку про те, що надійний

захист від них можливий лише за умови реалізації адекватного комплексного підходу щодо організації недержавної системи безпеки підприємництва.

1.3. Теоретико-правові основи національної безпеки та роль недержавних суб'єктів у її забезпеченні

Дослідження теоретико-правових основ діяльності держави у сфері національної безпеки є вкрай важливим напрямом роботи з погляду становлення і дальшого розвитку системи забезпечення національної безпеки, а також державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

Для подолання сучасних викликів і загроз у світі діють відповідно до чинних політичних і правових актів²¹ такі основні системи безпеки:

- система міжнародної безпеки, визначена Статутом ООН;
- системи регіональної (субрегіональної) безпеки (*НАТО, ОБСЄ, ОДКБ та ін.*), існування яких передбачено Статутом ООН та міждержавними двосторонніми й багатосторонніми актами;
- системи національної безпеки, що діють на основі норм законодавства кожної держави та норм міжнародного права.

Водночас можна виокремити низку тенденцій, що ставлять під сумнів ефективність традиційних підходів до безпеки, а саме²²:

- більшість сучасних конфліктів є внутрішніми, а не міждержавними;
- окремі держави не можуть виконувати основні свої функції щодо соціального захисту, забезпечення стабільності й економічного зростання;
- уряди країн, де відсутні бідність та політична нестабільність, можуть зіткнутися із втратою контролю у багатьох сферах життєдіяльності внаслідок процесів глобалізації та інформаційної революції, що тривають.

За цих умов все більше фахівців пропонують розвивати загальносвітові підходи до проблем безпеки, оскільки дослідження у цій сфері уже відійшли від своєї традиційної орієнтації на вивчення зовнішньополітичних проблем та

²¹ Статут ООН, акти міжнародного і національного права, угоди, договори тощо.

²² *Беглова Н.С.* Тероризм: поиски решения проблемы // США: экономика, политика, идеология. – 1991. – № 1. – С. 36–45.

проблем контролю над збройними силами. Нині предмет дослідження істотно розширився й поглибився. Враховуючи, що проблеми загроз та безпеки найбільш гостро постають стосовно людини, суспільства і держави, є всі підстави стверджувати, що найбільш тісно загальна теорія безпеки «співпрацює» саме із соціальними і правовими науками, які потребують подальшого розвитку²³.

Зі здобуттям Україною незалежності основну увагу науковці приділяли розробці теоретичних основ національної безпеки. Цій проблематиці присвятили свої праці низка українських вчених²⁴. При цьому досліджувались переважно теоретичні засади національної безпеки та відповідний понятійно-категоріальний апарат.

Водночас проводилась активна законотворча робота в галузі безпеки. Першим нормативним документом, який на системному рівні врегулював питання забезпечення національної безпеки стала Концепція національної безпеки України, прийнята Верховною Радою України у 1997 році. У 1992 – 2006 роках прийнято низку законів України, зокрема, *«Про Службу безпеки України» (1992)*, *«Про оперативно-розшукову діяльність» (1992)*, *«Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю» (1993)*, *«Про боротьбу з корупцією» (1995)*, *«Про розвідувальні органи України» (2001)*, *«Про контррозвідувальну діяльність» (2002)*, *«Про боротьбу з тероризмом» (2003)*, *«Про Державну прикордонну службу України» (2003)*, *«Про Службу*

²³ Зеленков М.Ю. Правовые основы общей теории безопасности. – М.: Юридический институт МИИТа, 2002. – С. 37–38.

²⁴ Бєлов О.Ф. До питання про політико-правові моделі забезпечення національної безпеки України // Державна безпека України. – 2004. – № 1(1). – С. 7–14; Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія. – К.: ВО «Батьківщина», 2001. – 300 с.; Валецький О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України: Моногр. – К.: НІСД, 1995; Данільян О.Г., Дзьобань О.П., Панов М.І. Національна безпека України: структура та напрями реалізації: Навч. посіб. – Харків, 2002. – 285 с.; Косецьов В., Зінько І. Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів. – К., 1996.; Конох В.К. забезпечення інформаційної безпеки держави як складової системи національної безпеки (приклад США): Автореф. дис. ... канд. політ. наук / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2005; Марченко Ю.С. Антитерористична діяльність як складова національної безпеки: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К., 2005. – 11 с.; Онищенко О.С., Горовий В.М., Пилипчук В.Г. та ін. Актуальні питання національної і державної безпеки (дайджест наукових оцінок, ідей, рекомендацій). – Вип. 1-6. – К.: НКЦ СБ України, 2006, 2007, 2008.; Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навч. посіб. / За заг. ред. Мельника П.В., Нижника Н.Р. – Ірпінь, 2000; Почепцов Г.Г. Національна безпека країн перехідного періоду: Навч. посіб. – К.: ІЗМН, 1996; Панов М., Тихий В. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми) // Вісник академії правових наук України. – 2001. – № 3 (22). – С. 10–16.; Ржевська В.С. Право держави на самооборону. – К., 2005. – 206 с.; Шевченко В.О., Іваненко М.М. Концепція національних інтересів України. – К., 1996 та ін.

зовнішньої розвідки України» (2005), «Про Державну службу спеціального зв'язку і захисту інформації України» (2006) та ін., які створили правові засади діяльності державних суб'єктів сектору безпеки України.

Ключовими у визначенні стратегічних і правових засад у цій сфері було прийняття 2003 року Закону «Про основи національної безпеки України», а також Стратегії національної безпеки України, схваленої РНБО України й затвердженою в лютому 2007 року Указом Президента України.

Звернімо увагу, що Законом «Про основи національної безпеки України» визначено понятійний апарат у цій сфері та **об'єкти національної безпеки**, зокрема: *людина і громадянин* – їхні конституційні права і свободи; *суспільство* – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне й навколишнє природне середовище і природні ресурси; *держава* – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Крім цього, визначено основні **сфери забезпечення національної безпеки**: *зовнішньополітичну; сферу державної безпеки; воєнну та сферу безпеки державного кордону України; внутрішньополітичну; економічну; науково-технологічну; екологічну; соціальну та гуманітарну сфери; інформаційну.*

Цим же законом сформульовано основні загрози національним інтересам у різних сферах, визначено основні напрями державної політики у галузі національної безпеки тощо.

Одним із ключових з погляду безпеки є також правове закріплення пріоритетів **національних інтересів** України. У контексті економічної безпеки до цих пріоритетів віднесено:

- гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення постійного зростання рівня життя населення;
- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;

– забезпечення екологічно і техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;

– інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу.

Політика національної безпеки, яка здійснювалася Україною з моменту здобуття незалежності, ставила за мету утворення на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права дієвої системи захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Це потребує розбудови ефективної системи забезпечення національної безпеки та суб'єктів сектору безпеки України, які почали формуватися наприкінці ХХ століття.

Юридичного визначення сектору безпеки нині не існує. Водночас у більшості європейських країн вважається, що сектор безпеки у широкому розумінні містить:

1) **державні сили безпеки** – збройні сили, поліція, прикордонні структури, воєнізовані формування, служби внутрішньої безпеки, розвідувальні та митні органи;

2) **органи управління і контролю** за структурами сектору безпеки – адміністрація президента чи прем'єр-міністра, консультативні ради з питань безпеки, законодавчі органи та профільні парламентські комітети тощо;

3) **органи правосуддя та органи досудового слідства** – судова влада, міністерство юстиції, органи прокуратури, служба виконання покарань тощо;

4) **приватні організації сектору безпеки** – охоронні підприємства, недержавні служби безпеки, приватні оборонно-промислові компанії та ін;

5) **цивільні організації, які досліджують чи надають консультації з питань безпеки** – різного роду громадські організації, аналітичні групи, науково-дослідні інститути, центри, засоби масової інформації тощо.

Поряд з цим, згідно з положеннями Закону України «Про основи національної безпеки» до **суб'єктів забезпечення національної безпеки** належать: *Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші*

центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування України; громадяни України та об'єднання громадян.

Протягом 1992–2006 років з прийняттям Конституції України, законів «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про Службу безпеки України», «Про Службу зовнішньої розвідки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Службу спеціального зв'язку і захисту інформації України», «Про розвідувальні органи України», «Про оборону», «Про міліцію» та інших нормативно-правових актів визначено правові основи діяльності державних суб'єктів забезпечення національної безпеки, а також **сформовано систему державних сил безпеки** (згідно з вказаною європейською класифікацією), до якої слід віднести:

- Збройні Сили, Міністерство оборони та Державну прикордонну службу України (головні суб'єкти з питань воєнної безпеки та безпеки державного кордону);
- Службу безпеки України (головний орган із забезпечення державної безпеки);
- Міністерство внутрішніх справ України (головний орган із забезпечення суспільної безпеки);
- розвідувальні органи України (Служба зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Розвідувальне управління Адміністрації Державної прикордонної служби України);
- Управління державної охорони органів державної влади і посадових осіб України;
- Державну митну службу України;
- Державну податкову адміністрацію України;
- Державний комітет фінансового моніторингу України;
- Державну службу спеціального зв'язку і захисту інформації України.

Крім цього, в Україні сформовано **систему органів управління і контролю** за структурами сектору безпеки, а також **органи правосуддя та органи досудового слідства**. Зокрема, загальне керівництво у сфері національної та державної безпеки здійснює Президент України. До системи управління і контролю діяльності суб'єктів цієї системи (*у межах визначеної компетенції*) також належать: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, РНБО України. Створені та функціонують органи суду, органи прокуратури, органи дізнання та досудового слідства.

Поряд з цим звернімо увагу, що вказаний загальноєвропейський підхід стосовно суб'єктів сектору безпеки дещо відрізняється від положень Закону «Про основи національної безпеки» щодо суб'єктів забезпечення національної безпеки. Це стосується приватних організацій сектору безпеки, а також закладів, установ та організацій, які досліджують чи надають консультації з питань безпеки. Тобто, нині в Україні з правового погляду залишається нерегульованим функціонування **недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки**. Це стосується і системи недержавної безпеки підприємництва.

Сьогодні підприємства, що перебувають в недержавній власності, в багатьох випадках вимушені самотужки захищати свої бізнес-інтереси, хоча їх діяльність, в цілому, знаходиться беззаперечно в площині національних інтересів України. Адже з їх допомогою забезпечується і добробут українських громадян, і сталі надходження до державного бюджету країни.

Ця проблема національного рівня, вважаємо, має вирішуватись шляхом вдосконалення законодавства, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, а також більш активного залучення приватного сектора і громадських організацій до вирішення проблем національної безпеки, зокрема, в напрямі формування недержавної системи безпеки підприємництва.

Для побудови вказаної системи всім гілкам державної влади необхідно спільно з громадськими організаціями вжити відповідних заходів організаційного, правового та адміністративного характеру. Перш за все необхідно політично та юридично визнати фактичне існування недержавних

суб'єктів сектору безпеки України, окреслити їх місце у системі національної безпеки, визначити організаційно-правові основи їхньої діяльності, механізми взаємодії з державними інституціями та правоохоронними органами.

Розділ 2. ФОРМУВАННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Суспільно-економічні передумови створення недержавної системи безпеки підприємництва в Україні

В сучасних умовах, як свідчать результати аналізу, у розвинутих демократичних країнах світу недержавний сектор безпеки давно переважає над державним. Широке розповсюдження одержали охоронні та детективні агентства, служби безпеки комерційних підприємств, що в своїй повсякденній роботі постійно взаємодіють з правоохоронними органами²⁵.

Досить часто можливості недержавної системи безпеки стосовно отримання необхідної інформації виявляються набагато ширшими, ніж у правоохоронців. Що ж стосується базового професійного потенціалу, який може бути включений у реалізацію корпоративної безпеки бізнесу при відповідній адаптації до запитів сьогодення, то цей потенціал в Україні значний.

Сьогодні уже можна говорити про суттєвий вклад, зроблений вітчизняними спеціалістами у формування теоретичної основи нового напрямку наукових досліджень, пов'язаних із розбудовою ефективної вітчизняної системи безпеки бізнесу. Ідеологія цього процесу ґрунтується на гнучкому реагуванні на глобальні і внутрішньо-суспільні зміни, пов'язані із розвитком ринкових механізмів, оновлення підприємництва в Україні, процесами демократизації в суспільному житті і в економіці, децентралізації управління економічними процесами, зростанням значення ефективності економічної безпеки як основного чинника національної безпеки.

Для теоретичного осмислення всього комплексу проблем, пов'язаних із організацією безпеки підприємницької діяльності в нашій країні, важливим є

²⁵ Див. про це: Чернявський А. Л. Безпека підприємницької діяльності. – К.: МАУП, 1998. – С. 54–59; Одинцов А. А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность). – М.: Международ. отношения, 2003. – С. 66–67 (328 с) та ін.

уточнення предмета досліджень. В середовищі спеціалістів **економічна безпека підприємства розглядається як стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих факторів, при якому забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності.** Це уявлення є загальноприйнятним – об'єднуючим і таким, що становить платформу для подальших аналітичних розвідок ²⁶.

Визначений таким чином предмет дослідження дає змогу окреслити діапазон найбільш загальних принципів, на яких має ґрунтуватися робота з організації національної системи безпеки підприємництва.

Насамперед мова йде про утвердження всім змістом охоронної діяльності національних інтересів своєї держави. В умовах інтенсифікації глобальних впливів метою охоронних структур має бути якісно поставлена робота щодо протидії зарубіжній експансивній діяльності, яка становить загрозу українській економіці в цілому і вітчизняним приватним підприємствам, у т.ч. стосовно збереження вітчизняної інтелектуальної власності, забезпечення надійної охорони інформації стратегічного характеру, комерційної інформації, на якій базується діяльність вітчизняних підприємств, конфіденційної інформації стосовно суб'єктів економічної діяльності.

Система безпеки вітчизняного підприємництва має стати надійним засобом, що виключить можливість нанесення збитків економічним інтересам українського виробника, підприємцям у всіх сферах їхньої діяльності, як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. У своїй сукупності вони мають перекрити шляхи реалізації підливних планів іноземних економічних структур проти вітчизняних підприємств, сприяти розкриттю неправомірних акцій, запобіганню і припиненню рейдерських нападів та ін.

Недержавні структури забезпечення безпеки підприємництва і бізнесу можуть стати надійним фільтром для використання неправомірних форм діяльності на внутрішньому ринку, сприяючи тим самим його ефективному,

²⁶ Див. про це: Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України / Редкол.: І.І. Тимошенко (голова) та ін.. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. – 480 с.

цивілізованому розвитку, ліквідації тіньових схем діяльності, корупційних проявів, утвердженню на ньому правової ділової етики.

Варто також зауважити, що захист підприємницької діяльності в нашій країні – це новий вид суспільної діяльності, новий елемент у системі розподілу праці. Наскільки значимим і ефективним він стане у нашому суспільстві залежить і від самого суспільства, від громадської думки стосовно цього виду діяльності, розуміння його як необхідного елемента сучасних економічних відносин. Це також залежить від владних структур, які мають зрозуміти корисність співпраці із недержавними структурами, надавати їм допомогу в період становлення та ефективно використовувати їх сприяння для підвищення ефективності власної роботи. Успіх і авторитет фахівців у сфері безпеки підприємницької діяльності залежить також і від них самих, від того, чи зможе суспільство переконатися у відстоюванні ними правових відносин, політичної незаангажованості, професіоналізму, дотримання ними професійного кодексу честі.

Для успішної організації безпеки вітчизняного підприємництва сьогодні має відбутися зміна світогляду власника, керівника економічної структури. Він має усвідомити, що лише адекватна відповідь на розвиток сучасних небезпек може забезпечити умови для успішної діяльності його бізнесу. Сучасний керівник повинен зрозуміти і на практиці діяти виходячи з того, що безпека підприємництва – це не паркан по периметру і ґрати на вікнах. Це – глибоко інтегрована в структуру підприємства система, яка поєднує і сукупність правових, організаційних, управлінських, технічних та інших заходів, відповідних спеціалістів для захисту законних інтересів колективу підприємства, власників та інвесторів²⁷.

Справедливо зауважують О.А. Бандура та І.І. Самборський, що створення недержавної безпеки доцільно здійснювати *«не в рамках лише одного окремо*

²⁷ Пономарев В. П. Защита интересов предприятия как основа его экономической безопасности // Экономика. Менеджмент. Підприємництво. Збірник наукових праць. – Луганськ: Вид. Східноукр. держ. університету. – 2000. – С. 27–35 (281 с.), а також Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятий. – СПб, 1999; Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення. – К.: Лібра, 2003. – С. 62–103; Кузьменко Т. Б. Тактичне і стратегічне планування економічної безпеки підприємництва // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 3. – С. 142–151 та ін.

взятого (зацікавленого міністерства, відомства, установи чи підприємства (незалежно від форми власності), а в масштабах держави... Тільки в цьому випадку може бути створена і надійно функціонувати система безпеки підприємництва усіх суб'єктів діяльності незалежно від форми важності...»²⁸.

На жаль за роки незалежності в Україні ще не вдалося створити ефективної, високоорганізованої системи безпеки бізнесу, яка б відповідала міжнародним стандартам та задовольняла б потреби кожного суб'єкта підприємницької діяльності. Поряд з цим, фінансові витрати підприємств та компаній на охорону, юридичні послуги, різні судові справи, протидію рейдерству не тільки не зменшуються, а навпаки – зростають. Про цю тенденцію свідчить і міжнародна практика. Так, у США лише збитки від викрадання промислових секретів вже вимірюється 100 млрд. дол. щороку і, постійно зростаючи, можуть найближчим часом досягти 150 млрд. дол., втрата торговельних таємниць наносить збитки до 4 млрд. дол. В Японії затрати на захист комерційних секретів доходять до 20% річного прибутку підприємств і т. ін.²⁹.

Подібна практика активно реалізується і має визнання у всіх економічно розвинених країнах світу. Вона має особливе значення також і для сучасної України, де за останнє десятиріччя відбулися суттєві соціально-економічні перетворення, що не могли не позначитися на різних аспектах суспільного життя, у тому числі й на безпеці підприємницької діяльності.

Така ситуація виникла у зв'язку з тим, що первинний розподіл промислових активів за участю держави як єдиного інструмента перерозподілу практично завершився (*закінчився номенклатурно-кримінальний розділ загальнонаціонального надбання*). У результаті цього етапу була накопичена «критична маса» так званих «вольових» управлінських рішень, порушень законодавства і кримінальних злочинів у майновій сфері. Сукупність цих дій стала основою для появи такого явища, як рейдерство, а також інших протиправних дій у сфері підприємництва України.

²⁸ Бандура О. А., Самборський І. І. Підходи щодо створення системи безпеки підприємництва як складової національної безпеки держави. Там же. – С. 68.

²⁹ Чернявський А. А. Безопасность предпринимательской деятельности. – К.: МАУП, 1998 – С. 37–38.

Інколи на захист бізнесу в нашій країні деякі суб'єкти господарської діяльності вже витрачають до 10% прибутку, а дехто й більше. Однак, в цілому на цей важливий сектор сьогодні направляється лише до 1% прибутку. При цьому мало хто з підприємців замислюється над питанням необхідності переходу у найближчому майбутньому до європейських стандартів безпеки ISO у зв'язку з бажанням активного виходу України на зарубіжні ринки. Але цей перехід потребує великих коштів на побудову ефективної системи їх безпеки. Залишається вже й не так багато часу до того моменту, коли значна частина українських підприємств, що не відповідають європейським стандартам безпеки, може бути фактично викинута «за борт» повноцінних зовнішньоекономічних відносин з привабливими іноземними партнерами.

Як реакція на криміналізацію у сфері підприємницької діяльності в 1991 році в Україні з'явилися перші комерційні структури, що актуалізувалися в сфері охорони майна, забезпечення особистої охорони підприємців, супроводу вантажів і т. п. Серед них «Сакура» (Дічек О., Василенко І.), «Січ» (Балабанов І., Попов Ю.), «Партнер» (Лісюк В., Калінін Г.), «IBS» (Онищенко Г.) та ін.

Уже із самого початку своєї діяльності дані фірми відчували недостатній рівень наявної для даного виду діяльності правової бази. Фактично законодавство стосовно організації безпеки підприємницької діяльності було відсутнє. Фірми, що спеціалізувались на наданні безпекових послуг відчували також потребу в підтримці громадських організацій, в об'єднанні на базі спільних інтересів суспільних зусиль, що забезпечували б підвищення ефективності їх діяльності.

У зв'язку із цим у 1993 році за ініціативою Союзу юристів України, Фонду юристів України та фірми «Сакура» була створена перша в Україні громадська організація, що взяла на себе питання організації правового захисту українського підприємництва – Міжнародна неурядова асоціація «Безпека приватного бізнесу» під керівництвом О. Дічека. Підвищення ефективності діяльності недержавних структур безпеки в цей час уже дозволили значно зменшити вплив негативного явища в вітчизняній економіці, що прямо

впливало на рівень національної безпеки – скоротити кримінальний відтік фінансів із України³⁰.

Нині можна констатувати початок нового етапу еволюції українського суспільства, що характеризується завершенням процесу конвертації влади в капітал. У підсумку, протягом останніх двох років рейдерство та інші правопорушення в економічній сфері, стали, новим самостійним політико-економічним явищем, що являє собою найбільш видиму, відчутну загрозу для діяльності суб'єктів господарювання, а значить і для нормального функціонування держави.

Активне рейдерство сьогодні ставить під загрозу ведення бізнесу та право на приватну власність. Під ударами найчастіше опиняються підприємства середнього і малого бізнесу, які не мають тих можливостей, що існують у великих фінансово-промислових групах, для захисту від недружніх поглинань. Як наслідок – скорочення ділової активності і падіння макроекономічних показників, погіршення інвестиційного клімату в країні для зовнішніх і для внутрішніх інвесторів.

Для забезпечення стійкого й ефективного розвитку економічних відносин в Україні уже давно назріла необхідність створення системи безпеки недержавного сектора економіки. З одного боку, це забезпечить рівні умови в економічних відносинах всім суб'єктам ринку, незалежно від форм власності, з іншого – цей процес диктується весь час зростаючим загальносуспільним значенням результатів діяльності приватного підприємництва.

Заслуговують на увагу висновки одного із експертів, який вважає, що *«існуючі державні механізми з традиційними методами забезпечення безпеки підприємницької діяльності виявляються в нинішній ситуації малоефективними і навіть неприйнятними для організації захисту законних інтересів як українських підприємців, так і їх зарубіжних партнерів»*³¹.

³⁰ Дичек А. И. История развития негосударственной системы безопасности в Украине. Аналитический доклад. – К.: МАЕ. – 2007. – С. 5–6.

³¹ [Електронний ресурс] . – Доступний з: http://www.sealforce.org/pzoposition/sb_analiz.php.

До цього можна додати й те, що суперечливі, багатогранні ринкові відносини в усіх розвинутих країнах давно вже обумовили складно контрольоване органами державної влади зростання функцій і напрямів підприємницької діяльності. Із цієї ситуації держави успішно виходять шляхом делегування значного обсягу функцій по організації безпеки підприємництва спеціальним структурам, які близькі до його проблем і здатні ефективно допомогти в їх правовому вирішенні. Ця тенденція сьогодні вже стала актуальною і для України.

Слід зазначити також, що характерною закономірністю у взаємовідносинах держави і бізнесу є наявність зустрічного процесу з боку підприємництва, причому підприємництва організованого. Цей процес обумовлений рядом прагматичних факторів.

По-перше, можливістю мінімізувати при входженні в певне об'єднання витрати підприємства на організацію безпеки, що дуже важливо особливо для суб'єктів економічної діяльності середніх і невеликих.

По-друге, сам факт входження в певні об'єднання сприяє зростанню іміджу підприємства, дає можливість прикриття від потенційних небезпек та загроз.

По-третьє, знаходження в корпоративному об'єднанні дає змогу більш відчутно впливати на нормотворчу діяльність, на дієвість прийнятих законів і введених правил.

По-четверте, статус члена об'єднання сприяє налагодженню продуктивного діалогу із державними структурами, посилює потенціал переговорної сили з владою, тощо.

До цього можна додати, що в деяких країнах ефективно лобювання інтересів безпеки підприємництва здійснюється через створення власних політичних організацій і введення таким чином своїх власних представників у сферу законотворчої діяльності. В інших, як наприклад, в Японії, входження новоствореного підприємства у професійне об'єднання є взагалі обов'язковим.

Сучасна Україна у сфері створення недержавного сектора безпеки підприємництва робить лише перші організаційні кроки. Це дуже складне завдання, оскільки його реалізація здійснюється в умовах хаотичного розвитку

ринку безпекових послуг, без належного організаційно-правового регулювання і дієвих спроб державних органів у його упорядкуванні. На даному етапі суспільного розвитку кількість людей, які безпосередньо причетні або ж надають послуги у сфері безпеки підприємництва, становить уже понад півмільйона спеціалістів. При цьому, вони відрізняються за кваліфікацією, рівнем професіоналізму, морального стану, виховання тощо. Сьогодні охоронці діють самостійно, практично будучи не підконтрольними державним органам управління. Отже, складається ситуація, коли, з одного боку держава не здійснює необхідного контролю за стихійними процесам в країні, з іншого – занадто широко використовує свою юрисдикцію, стримуючи самоорганізацію громадянського суспільства.

З погляду економічної безпеки, широка сфера діяльності держави, за відсутності в її функціях належних пріоритетів, є негативним явищем, що зумовлює зниження ефективності державного впливу на економічні процеси в країні. Тож стратегічним завданням стабільного розвитку економіки України є приведення функцій держави у відповідність до її потенціалу і принципів здійснюваної політики; зміцнення потенціалу держави шляхом активізації суспільних інститутів.

Недержавна складова забезпечення національної безпеки України в економічній сфері якраз і започаткувала механізм централізованого захисту підприємництва на всіх рівнях (фізична і технічна охорона, інформаційно-аналітичне супроводження, аудит безпеки та ін.), проведення значної роботи з підприємствами в регіонах України, розробку і впровадження в життя методичних рекомендацій з питань протидії підприємств рейдерським атакам. В той же час вона об'єктивно сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності. Однак, поки можна говорити лише про те, що система безпеки бізнесу, яка б відповідала міжнародним стандартам та задовольняла б потреби кожного суб'єкта підприємницької діяльності в нашій країні, лише створюється.

2.2. Система корпоративної безпеки УСПП, як тимчасовий координаційний центр формування недержавної системи безпеки підприємництва

За ініціативи Українського союзу промисловців і підприємців, який об'єднує **38 тисяч** представників різних галузей економіки та форм власності, протягом останніх років інтенсивно напрацьовуються необхідні механізми для створення недержавної системи безпеки підприємництва і вперше за роки незалежності почали формуватися недержавні суб'єкти сектору безпеки як складова забезпечення національної безпеки України.

Головним внутрішнім механізмом недержавної системи безпеки підприємництва є укладення соціально-партнерських угод між державними інституціями і суспільством, відповідними громадськими організаціями і підприємцями, об'єднання зусиль державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

У 2005 році із загостренням об'єктивної потреби розвитку громадянської складової в структурі безпеки приватного підприємництва в Українському союзі промисловців і підприємців була прийнята Програма з формування політики, що сприяла б розвитку організаційних засад у цій сфері. В рамках даної Програми були створені Комісія по економічній безпеці і захисту інвестицій, а також відповідне Бюро федерації роботодавців України. Про потребу в організаційному оформленні індустрії безпеки свідчив також і аналіз матеріалів, узагальнення практичного досвіду, що було пов'язано зі створенням Громадянського проекту «Формування недержавної системи безпеки» за ініціативою УСПП, МАЕ та інших креативних у нашій державі громадських організацій.

У жовтні 2006 року за участі та підтримки А.Кінаха, В.Крутова, П.Пригунова, О.Дічека та інших спеціалістів, з урахуванням попереднього практичного досвіду і теоретичних напрацювань, була розроблена Концепція корпоративної безпеки підприємств – членів УСПП. Цей факт став помітним явищем у розвитку індустрії безпеки, оскільки дана концепція відобразила інтереси найбільшого в країні громадського об'єднання, що сьогодні виробляє

левою частку національного продукту в Україні. Концепція визначила принципи організаційно-правового забезпечення нейтралізації всього комплексу загроз, що призводять сьогодні до дестабілізації в діяльності підприємств – членів УСПП.

Концепція корпоративної безпеки є науково обґрунтованою системою поглядів і розроблена з урахуванням необхідності якнайшвидшої адаптації українських підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, до європейських стандартів з безпеки ISO, у зв'язку з інтеграцією у світову економіку і завершенням процесу входження України до СОТ. Визначення мети, цілей та завдань, передбачених концепцією та їх реалізація в рамках діяльності УСПП створили необхідні і достатні умови для розгортання потужної та ефективної системи корпоративної безпеки членів Союзу. Корпоративна безпека членів УСПП стала нині платформою, на якій здійснюється захист інтересів власників, керівництва, працівників і клієнтів підприємств, матеріальних цінностей, інформаційних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх ризиків і загроз.

На основі вивчення сучасних викликів і загроз безпеці підприємництву були опрацьовані певні стратегічні параметри та комплекс першочергових заходів розбудови недержавної системи безпеки підприємництва (Системи) за такими напрямками:

1) постійна робота над урахуванням змін в економічній ситуації та інших факторів, що впливають на підприємницьку діяльність, з метою вдосконалення ідеологічних, концептуальних засадах функціонування Системи в Україні;

2) розробка і вдосконалення чинного законодавства відповідно до суспільно-економічних потреб становлення і розвитку Системи;

3) структурування приватних економічних суб'єктів, які надають послуги у сфері безпеки, під егідою УСПП як тимчасового координаційного центру;

4) створення механізмів взаємодії недержавних і державних суб'єктів сектору безпеки на центральному і регіональному рівнях;

5) впровадження в Україні загальновизнаних міжнародних стандартів в галузі безпеки підприємництва;

б) налагодження ефективної взаємодії з найбільш відомими міжнародними компаніями у цій сфері.

Реалізація зазначених стратегічних ініціатив спочатку розпочалася серед підприємств-членів УСПП, які нині виробляють понад 80% валового внутрішнього продукту (ВВП) України. І коли мова йде про такі масштаби та вплив на створення ВВП держави, організація економічної безпеки кожного з членів УСПП – це турбота не тільки про їх процвітання, а фактор утвердження свободи, могутності й достатку всієї України.

Вирішення організаційно-методичних проблем вдосконалення безпеки підприємництва в УСПП було прискорено використанням напрацювань, здійснених громадськими організаціями в рамках Громадянського проекту по формуванню недержавної системи безпеки підприємництва. Це унікальний приклад співпраці громадськості й бізнесу.

Основною спрямованістю реалізації зазначеної Концепції і Громадянського проекту є забезпечення гарантії стабільності розвитку бізнесу кожного суб'єкта господарювання; забезпечення привабливості підприємництва в Україні для іноземних інвесторів; зменшення матеріальних витрат і збереження часу підприємця на захист власного бізнесу від протиправних посягань. У кінцевому рахунку це повинно бути забезпечене побудовою нової архітектури відносин у системі «органи державної влади – підприємці»; створення на загальнодержавному рівні передумов для формування недержавної системи безпеки, як важливої складової національної безпеки України.

Для реалізації визначених цілей щодо побудови Системи було сформовано Раду УСПП з питань корпоративної безпеки, до роботи якої залучені керівні співробітники органів державної влади і управління, визначні науковці, представники впливових громадських організацій, директори стратегічно важливих підприємств, керівники основних недержавних безпекових структур.

Для ретельного аналізу наявних у суб'єктів господарювання проблем, проведення експертних оцінок документів, рішень стосовно забезпечення та реалізації заходів безпеки, було створено Експертну комісію з питань

корпоративної безпеки, сформовано Департамент з корпоративної безпеки УСПП. При регіональних представництвах УСПП введено посади заступників керівників регіональних представництв з питань безпеки.

Спільно з регіональними відділами УСПП з корпоративної безпеки в регіонах розпочато процес розгортання і налагодження роботи третейських судів (для функціонування цих судів зареєстровано понад **60** суддів в Києві, Полтавській, Запорізькій та інших областях). В їх діяльності вже зафіксовані позитивні результати. Однак, розгортання роботи системи третейських судів поки що не знаходить ефективної підтримки з боку частини представників чинної судової влади, які вбачають в третейських суддях не своїх колег, а конкурентів. Цей суб'єктивний фактор, вважаємо, є тимчасовим і в цілому не зможе зупинити процес організованого громадського впливу на неправові дії стосовно приватного бізнесу.

Крім того, започатковано процес створення мережі страхових компаній, які головною метою своєї діяльності ставлять роботу з корпоративними членами системи безпеки, насамперед, членами УСПП.

В цілому, до організаційної структури УСПП увійшло **27** регіональних відділень системи корпоративної безпеки (СКБ). Суттєвим також є залучення до роботи СКБ **371** корпоративного члена УСПП.

За ініціативою УСПП в центральних органах виконавчої влади, причетних до забезпечення безпеки підприємництва, визначаються і закріплюються представники в ранзі заступників керівників цих органів, які забезпечуватимуть зв'язки з системою корпоративної безпеки.

Результатом співпраці з Кабінетом міністрів України стало підписання 20 березня 2007 року Меморандуму про партнерство та співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Українським союзом промисловців і підприємців. Наразі налагоджуються й робочі відносини з Кабінетом Міністрів України, що дозволить:

– продемонструвати суспільству та іноземним партнерам механізми реальної взаємодії виконавчої влади з громадськими організаціями;

– створити новий в українській історії прецедент спільної участі владних структур і структур сфери недержавної безпеки в організації ефективної економічної безпеки в державі;

– організувати сучасну, ефективну систему захисту основних бюджетоутворюючих підприємств;

– системно, а не фрагментарно, підійти до організації безпеки кожного підприємства у різних сферах діяльності (інформаційній, технічній, фізичній тощо);

– залучити до співпраці значну кількість суб'єктів господарювання.

Для налагодження взаємодії між недержавним і державним суб'єктами сектору безпеки за ініціативи УСПП розпочато створення громадсько-консультативних рад при Кабінеті Міністрів України, МВС України, СБ України, Мінекономіки, Державній податковій службі, Державній митній службі, Адміністрації Державної прикордонної служби та інших органах державної влади. Зазначені громадські ради розпочали роботу по координації зусиль державних органів, профільних громадських об'єднань, представників промисловості і підприємництва не тільки у сфері захисту суб'єктів господарювання всіх форм власності, але й у боротьбі з екстремізмом, корупцією, організованою злочинністю та іншими зазіханнями на національну безпеку України.

Створена й Координаційна рада МВС України по взаємодії органів внутрішніх справ з охоронними підприємствами, їх об'єднаннями та службами безпеки суб'єктів господарювання. Згідно з наказом міністра внутрішніх справ від 19.03.2007 № 96 начальникам регіональних органів МВС поставлено завдання щодо створення і забезпечення діяльності відповідних координаційних рад на місцях.

В інтересах системи корпоративної безпеки також була створена Українська національна служба економічної безпеки та захисту інвестицій (УНСЕБ), яка теж розгортає свої представництва в регіонах за такими напрямками діяльності: *консалтинг з питань безпеки бізнесу; забезпечення безпеки комерційної діяльності; забезпечення безпеки банківської, страхової*

та інвестиційної діяльності; забезпечення технічними засобами безпеки та зв'язку; забезпечення охоронними послугами.

Для розбудови системи корпоративної безпеки УСПП також проведено низку інших заходів. У результаті, нині система корпоративної безпеки має можливість надавати практично повний **комплекс послуг** у сфері безпеки підприємництва: *фізичну охорону об'єктів та суб'єктів підприємництва, супровід вантажів, технічний захист від несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, проведення бухгалтерського, кадрового, енергетичного та інших видів аудиту, надання інформаційно-аналітичних і консалтингових послуг у сфері безпеки, юридичної допомоги, організацію захисту комерційної таємниці, надання послуг з перепідготовки фахівців в інформаційно-аналітичній сфері, допомоги в організації служб безпеки, у боротьбі з рейдерством та інші.*

На сьогодні створена в УСПП система корпоративної безпеки підприємництва має чотири рівні функціонування. Цим досягається можливість всебічного захисту діяльності будь-якого підприємства – члена УСПП, створюються умови його сталого розвитку:

– *перший рівень* (тактичний) – коли безпека забезпечується самим підприємством, її службою безпеки на підставі наданих методичних рекомендацій і консультацій СКБ;

– *другий рівень* (тактичний регіональний) – коли безпека забезпечується за допомогою регіонального представництва з залученням регіональних суб'єктів безпеки УСПП – УНСЕБ;

– *третій рівень* (тактичний центральний) – коли безпека забезпечується за допомогою сил апарату, впливу віце-президента УСПП з питань безпеки;

– *четвертий рівень* (стратегічний) – коли безпека забезпечується за допомогою рішень Ради УСПП з питань безпеки із залученням керівних органів державної влади.

Для управління цією системою здійснює Рада УСПП з корпоративної безпеки. До суб'єктів забезпечення корпоративної безпеки членів УСПП також відносяться:

- Президент УСПП, Віце-президент з безпеки, Департамент з безпеки;
- Комісія УСПП з питань економічної безпеки суб'єктів господарювання та захисту інвестицій;
- Бюро Федерації роботодавців України з питань координації безпеки бізнесу, енергозбереження та захисту інвестицій;
- Українська національна служба економічної безпеки та захисту інвестицій;
- регіональні представництва УСПП з корпоративної безпеки.

Загалом, організаційна схема системи корпоративної безпеки УСПП висвітлена у Додатку 1.

Сьогодні вже можна говорити і про факти конкретної допомоги створеної системи підприємствам в нейтралізації загроз з боку правопорушників. Серед них – АТЗТ «Сумський фарфоровий завод», де завдяки юридично-консультаційній допомозі з боку фахівців Експертної комісії при Раді УСПП з корпоративної безпеки, широкому висвітленню неправомірних дій рейдерів у ЗМІ та зверненням від імені Президента УСПП до відповідних судових інстанцій було припинено рейдерське захоплення підприємства; вдалося нейтралізувати і рейдерський напад на ВАТ «Інститут транспорту і нафти» у м. Києві. Фахівцями СКБ УСПП, були вжиті заходи, що дозволили уникнути силового захоплення ТОВ «СП МДМ», нині ведеться напружена робота по захисту ряду інших підприємств. Одним з результатів роботи СКБ УСПП стало сприяння у притягненні до юридичної відповідальності ряду суддів, які виносили рішення з порушенням законодавства та сприяли незаконним діям стосовно підприємств тощо.

Надалі, для задоволення потреб суб'єктів підприємництва в інформаційно-аналітичних продуктах з різних питань економічної безпеки прийнято рішення про необхідність розбудови цивілізованого ринку ділової інформації. Разом з тим, передбачається створення механізмів для виконання функцій громадського контролю за якістю конкуренції на цьому ринку. Враховуючи зазначене, в рамках СКБ УСПП **розпочалося створення відповідного внутрішнього масиву ділової інформації**, в тому числі спеціальних баз даних про

недобросовісних клієнтів, страхувальників, фірми та осіб, пов'язаних із кримінальними структурами або випадками шахрайства з фінансовими ресурсами тощо.

Планується **створення недержавного Всеукраїнського реєстру служб безпеки підприємств, установ та організацій**. Поряд із цим передбачається виконання департаментом корпоративної безпеки УСПІ деяких третейських функцій з приводу потенційних конфліктів у сфері комерційної інформації та правових колізій, пов'язаних з цим видом бізнес-діяльності,

З метою здійснення ефективної політики розвитку недержавних служб безпеки суб'єктів господарювання різних форм власності, підвищення якості їх діяльності, координації та взаємодії з правоохоронними органами і спеціальними службами держави, здійснюється активна робота зі створення **Всеукраїнського об'єднання «Союз недержавних служб безпеки»**.

В контексті налагодження ефективної взаємодії з відомими міжнародними компаніями у сфері безпеки проведено низку консультацій з представниками, що спеціалізуються на розробці новітніх технологій і товарів у сфері безпеки. Їх результатом стало створення **спеціальної комісії з питань міжнародного співробітництва при Раді УСПІ з корпоративної безпеки**, а також ініціювання співробітництва та взаємодії з найбільш креативними іноземними партнерами на українському ринку безпеки.

Міжнародними угодами, що підписані з низкою зарубіжних структур передбачено обмін нормативною та методичною документацією, яка регламентує діяльність сторін і організацію безпеки підприємництва, обмін спеціалістами для вивчення досвіду та надання практичної допомоги в цій сфері, здійснення спільних наукових досліджень та інші заходи.

В контексті підготовки та проведення в Україні у 2012 році Чемпіонату Європи з футболу департамент з корпоративної безпеки УСПІ виступив з пропозицією активної співпраці недержавного сектора безпеки з урядовими та іншими структурами щодо комплексного вирішення питання організації безпеки цієї важливої для іміджу України міжнародної події.

З урахуванням необхідності організаційно-правової розбудови системи безпеки розроблено проект концепції недержавного забезпечення безпеки особи та підприємницької діяльності, що проходить активне обговорення в суспільстві.

Разом із практичними заходами щодо розгортання системи недержавної економічної безпеки триває процес переведення у формат законодавчої ініціативи напрацьованого громадськими об'єднаннями пакету законопроектів, що мають регламентувати сферу недержавної системи безпеки підприємництва.

Для забезпечення повного циклу організації безпеки підприємств-учасників корпоративної безпеки є нагальним та необхідним створення системи підготовки фахівців безпекового напрямку. З метою ефективного вирішення цього важливого завдання розроблено Концепцію науково-методичного та освітянського забезпечення підготовки фахівців до діяльності у сфері недержавної системи безпеки.

Дуже важливим є налагодження роботи регіональних представництв з корпоративної безпеки членів УСПП, на які покладаються завдання надання допомоги членам УСПП регіону, моніторингу стану безпеки підприємств в регіонах, підготовку запитів до віце-президента з безпеки, донесення до користувачів рекомендованих Радою УСПП методичних матеріалів, узагальнення кращого досвіду в сфері організації безпеки підприємництва. У разі потреби за рішенням Ради УСПП у регіонах можуть створюватись також регіональна рада з корпоративної безпеки членів УСПП.

Нині безпека кожного підприємства може забезпечуватись працівниками вже створеного цим підприємством підрозділу безпеки (в тому числі за допомогою корпоративної системи), або ж дану функцію можуть виконувати представники регіональних підрозділів Української національної служби економічної безпеки та захисту інвестицій (УНСЕБ). Керівник підприємства, в залежності від рівня потреби, інтегрує свою систему безпеки до загальної системи корпоративної безпеки членів УСПП. Таким чином, система корпоративної безпеки може розвиватися завдяки зустрічній ініціативі

підприємства. Така інтеграція надасть можливість ефективно реалізовувати усі механізми нейтралізації загроз для підприємств та організації в цілому.

Загалом розглянуте питання можна підсумувати такими основними висновками:

1) система корпоративної безпеки УСПП фактично позиціонує себе як основний системоутворюючий елемент загальнонаціональної системи недержавної безпеки та об'єднує різноманітні сектори ринку послуг у сфері захисту вітчизняного підприємництва. Особливу роль при цьому відіграє Рада УСПП з корпоративної безпеки – інтелектуальний центр для адекватної системної відповіді на сучасні виклики у сфері безпеки підприємницької діяльності. Зі створенням Ради було розпочато процес формування основ цілісного механізму організації недержавної системи безпеки підприємництва, пошук оптимальних форм роботи по вдосконаленню безпеки суспільства і держави в економічній сфері за участі недержавних суб'єктів сектору безпеки;

2) для формування спільних узгоджених позицій з питань організації безпеки підприємницької діяльності, сприяння сталому розвитку підприємств незалежно від їх форми власності, зміцнення правопорядку та громадського порозуміння, забезпечення безпеки громадян, боротьби зі злочинністю, розвитку недержавної системи безпеки, у тому числі шляхом удосконалення чинного законодавства актуальним є питання щодо створення при Кабінеті Міністрів України Експертно-громадської ради з питань безпеки підприємництва;

3) суспільно значимою подією є ініціювання УСПП створення Всеукраїнської громадської організації «Союз недержавних служб безпеки України», який має створити сприятливі умови для розвитку індустрії безпеки, проведення незалежної громадської експертизи законопроектів, що регулюють роботу служб безпеки вітчизняних компаній; розробки стратегічних напрямів реформування системи безпеки з урахуванням реальних потреб підприємництва; організації аналітичної роботи, наукових і маркетингових досліджень товарів та послуг ринку безпеки тощо;

4) система недержавної безпеки підприємництва, що формується на базі системи корпоративної безпеки УСПП набуває рис повноправної складової національної безпеки України. Надалі актуалізується проблема розвитку системи недержавних суб'єктів сектору безпеки та легітимізації їх діяльності відповідними законами та іншими нормативно-правовими актами України.

Розділ 3. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1. Основні суб'єкти і напрями організації безпеки підприємництва

Суб'єкти безпеки підприємницької діяльності, як зазначалося, поділяються на державні і недержавні. Недержавні організації – охоронні і детективні структури, аналітичні центри, інформаційні служби, навчальні, консультаційні та ін. почали створюватись паралельно з державними з початком ринкових реформ в Україні.

На сьогодні система недержавної безпеки передбачає практично повний комплекс послуг у сфері організації захисту підприємництва та бізнесу, а саме: фізичну охорону об'єктів та суб'єктів господарювання, супровід вантажів, технічний захист від несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, проведення бухгалтерського, кадрового, енергетичного та інших видів аудиту, надання інформаційно-аналітичних консалтингових послуг у сфері безпеки, юридичної допомоги та консультацій, організація захисту комерційної таємниці, надання послуг з перепідготовки фахівців в інформаційно-аналітичній сфері, методичної допомоги в організації та розвитку діяльності служб безпеки, боротьбі з рейдерством та інші.

Уже сьогодні в нашій країні фактично створено основні елементи індустрії безпеки. Однак, з ряду суб'єктивних і об'єктивних причин недержавна система безпеки ще не вирішує всього комплексу проблем, пов'язаних із організацією всебічного захисту діючих підприємств від наявних небезпек. Причини цьому – проблеми становлення: недостатнє правове регулювання; ортодоксальність уявлення окремих чиновників щодо розвитку сектору безпеки в ринкових умовах; не досить ефективною є координація суб'єктів даного виду діяльності; недостатнє інформаційно-аналітичне, наукове, кадрове забезпечення тощо.

Незважаючи на все це, уже сьогодні можна говорити, що у сфері безпеки підприємництва сформувались дієздатні і перспективні елементи загальної, необхідної суспільству системи.

Насамперед, мова йде про **служби безпеки підприємств**. Вони створювались практично з початком діяльності підприємств і пройшли повний шлях еволюції до професійних структур у їх складі, найбільш гнучко пристосовуючись до безпекових потреб залежно від умов і напрямів економічної діяльності. Вони є найбільш активним і платоспроможним користувачем продуктів і послуг на ринку такого роду товарів, найчисельнішою і найрізноманітнішою за організацією і формами діяльності складовою індустрії безпеки.

Ще одна складова, із числа активно діючих на ринку безпекових послуг, – **охоронні підприємства**, що спеціалізується на задоволенні запитів у сфері безпеки особи і охорони власності. Близькою до цієї за змістом, але окремою, виходячи із специфіки діяльності, є складова індустрії безпеки підприємництва, що об'єднує фірми безпекової сфери, які надають **послуги технічними засобами і засобами протипожежного захисту**.

Ще один суб'єкт системи – це підприємства по наданню **послуг з інформаційної безпеки і захисту інформації**.

До індустрії безпеки в якості дуже важливих складових входять **навчальні заклади і спеціальні учбові центри**, що готують різні категорії спеціалістів у сфері безпеки. Поряд з ними розвиваються інформаційно-аналітичні, прогнозно-аналітичні структури, ведуться, край потрібні для системи **наукові дослідження** з проблем формування національної індустрії безпеки.

Поряд з цим формується значна кількість різноманітних інформаційних систем і баз даних, об'єднання ресурсів яких надалі може стати основою для консолідації і забезпечення функціонування даної системи.

Особливу роль серед суб'єктів організації безпеки підприємництва займає **замовник і споживач безпекових послуг** – великий, середній та малий бізнес України, а також іноземний бізнес.

Загалом, принципова схема побудови системи національної безпеки України та її складової – недержавної системи безпеки підприємництва висвітлена у Додатку 2.

Історія розвитку національної економіки за часів незалежності України свідчить про те, що підприємницька діяльність виникла внаслідок кардинальних змін в соціальному, економічному та політичному житті країни. У зв'язку з тим, що система державного управління економікою того часу абсолютно не була готова до цих трансформацій, бізнес фактично розвивався стихійно. Відповідно стихійно формувався і ринок послуг у сфері безпеки, що негативно позначалося на захищеності вітчизняного підприємництва.

З огляду на очевидну потребу посилення сфери безпеки українського бізнесу, а також значної її залежності від бізнесу актуальною є потреба чіткого визначення ролі й місця підприємництва не тільки як замовника послуг безпеки, але і як суб'єкта організації цього специфічного ринку.

Нажаль, у цьому питанні суспільні відносини знаходяться лише на початковому етапі. Можна констатувати, що тільки невелика частина власників, керівників, менеджерів володіє сучасними знаннями щодо технології безпеки та підтримує їх в процесі здійснення господарської діяльності. Більша частина із них не розуміє і, навіть, не хоче розуміти важливості й необхідності завчасного вирішення цих питань. Як наслідок, поширеними є факти, коли попередити загрози або небезпеки по відношенню до їх бізнесу вже запізно. І тоді настає жорстка фаза форс-мажору, що вимагає задіяння потужного морально-психологічного, кадрового, матеріального та іншого ресурсу, без гарантії позитивного вирішення проблеми.

Щоб запобігти зазначеному, необхідно докорінно змінити сам підхід до проблеми забезпечення економічної безпеки в країні, провадити таку державну політику в сфері захисту вітчизняного підприємництва, яка була б спроможна задіяти потужний потенціал бізнесу на користь самого бізнесу, тобто, забезпечення його безпеки. Водночас, підприємці й бізнесмени мають суттєво переглянути своє відношення до питань власної безпеки, змінивши психологію

і бачення актуальності цієї проблеми. В решті треба зрозуміти, що безпека є однією з найважливіших сфер життєдіяльності людини, суспільства і держави.

Треба погодитися, що забезпечення безпеки коштує не дешево. Але витрати на подолання реальної проблеми у разі відсутності системи безпеки, як свідчить практика, будуть набагато більшими (не враховуючи морально-психологічних збитків, втрату часу, іміджу, тощо). Для підтвердження викладеного, достатньо провести тільки одну цифру, що опирається на сумну вітчизняну статистику останніх років. У разі, коли об'єкт рейдерської атаки завчасно не вибудує систему захисту, він програє понад у 90% випадків проведення щодо нього протизаконного поглинання, без подальшої можливості повернення втраченого. Тому красномовною статистикою для вітчизняного підприємця може слугувати європейський досвід, де на свою безпеку бізнес відводить від 9 до 12% отриманого прибутку.

Українські бізнесмени використовують в середньому 1%, що не дозволяє повноцінно захистити їх господарську діяльність і, що надзвичайно важливо, сформувати потужний і високопрофесійний ринок безпекових послуг, здатний адекватно реагувати на реальні й потенційні виклики і загрози національному підприємництву.

У зв'язку з викладеним, органи державної влади, суб'єкти надання послуг у сфері безпеки, неурядові та громадські організації за активної участі вітчизняного бізнесу, повинні вибудувати чіткі, прозорі та ефективні відносини у процесі організації безпеки підприємницької діяльності, інтенсивного формування відповідного ринку послуг, забезпечення його необхідною підтримкою і ресурсами на рівні сучасних вимог і потреб.

Тільки у такому разі можна говорити про реальні підстави налагодження рівноправного соціального партнерства влади й бізнесу, а також сфери його захисту, створення необхідних умов для сталого розвитку національної економіки у жорсткому конкурентному середовищі глобального світу.

Різноманітність структурних складових індустрії безпеки, багатогранність потреб і ситуацій ринку, що розвивається, проблеми практичної реалізації, непродуктивний паралелізм – ці та інші фактори обумовили розвиток ще однієї

складової системи: створення і розвиток **громадських організацій**, що виконують функції координації діяльності безпекових підприємств, представляють їх інтереси при вирішенні питань співробітництва з владними структурами, сприяють законотворчій діяльності, вивченню і впровадженню досвіду, популяризації безпекової діяльності, активізації зарубіжних контактів. Вони виконують і багато інших функцій щодо становлення і розвитку індустрії безпеки, чим суттєво сприяють зміцненню національної безпеки України.

Заслужують на підтримку висновки, що нині *«багато підприємств самі шукають організаційні форми зміцнення своїх позицій на ринку і своєї надійності та репутації в очах підприємців. На практиці це виражається у створення низки союзів, асоціацій, федерацій, об'єднань приватних структур різного профілю діяльності. І підприємцям – замовникам безпекових послуг давно необхідно зрозуміти, що, з погляду надійності, вигідніше мати справу не з окремими підприємствами, а з об'єднаннями, оскільки в цьому випадку з'являється ланка, що бере на себе відповідальність за надійність і якість роботи конкретного підприємства. Це вигідно і малому підприємству, кожний зацікавлений представник якого не в змозі утримувати діяльність цілого підприємства чи підрозділу безпеки»*³².

Варто також зазначити, що формування громадських органів координації діяльності індустрії безпеки дає змогу налагодити ефективну співпрацю також з різними організаціями і структурами, які безпековими проблемами опікуються лише з огляду на необхідність підтримання власної дієздатності, проте своєю професійною діяльністю сприяють вдосконаленню ефективності роботи індустрії безпеки бізнесу. А. О. Одинцов зараховує їх до групи супутніх (аудиторські фірми, рекламні бюро, засоби масової інформації, органи зайнятості)³³. Очевидно, що до цієї групи установ і організацій можна віднести й низку наукових установ, навчальних закладів та громадських організацій.

Розглядаючи напрями організації безпеки підприємництва в умовах специфіки українського ринку слід зауважити, що основою цієї роботи є

³² [Електронний ресурс] . – Доступний з: <http://www.sec4all.net/statea44.html>.

³³ Одинцов А. А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность). – М.: Международные отношения. – 2003. – С. 154 (328 с).

інформаційно-аналітична діяльність – систематизація і обробка наявної інформації, необхідної при виробленні оптимального рішення, що має стати основою для дій, необхідних для функціонування і розвитку підприємства, виявлення закономірностей, тенденцій і процесів, відображених в інформації, їх узагальнення та формулювання висновків, рекомендацій і прогнозів розвитку подій. Інформаційно-аналітичній діяльності, в тому числі й комерційній, передуює пошук і отримання інформації³⁴.

Найбільш продуктивним при цьому є ефективне використання власних інформаційних ресурсів. Ці ресурси мають бути добре організовані, оснащені ефективною системою пошуку. Однак, нині це джерело інформації в більшості підприємств ще є недостатньо ефективним. Це пояснюється недостатнім усвідомленням значення інформації, необхідністю фінансувати формування власних інформаційних баз, браком спеціалістів, технічних засобів і т. ін. Власні інформаційні бази є ефективними за умови їх постійного поповнення. Електронні інформаційні технології дають можливість формування таких баз на носіях електронної інформації. Об'єднання ресурсів споріднених підприємств в єдину систему може значно посилити їх ефективність. Джерелами поповнення інформаційних баз підприємств можуть бути ресурси Інтернету, матеріали ЗМІ, сайти державних органів, наукових, науково-дослідних установ, бібліотечних закладів, підприємств, громадських організацій та ін.

В аналітичній роботі бажано максимально використовувати всі наявні масиви даних, в тому числі й застарілі, оскільки нерідко лише з їх допомогою вдається відслідкувати зміну власників, переселення юридичних і фізичних осіб, перехід із одного місця роботи на інше, деякі інші моменти, які краще проглядаються при аналізі непрямой інформації.

Розвитку інформаційно-аналітичної діяльності може сприяти створення правового поля для функціонування інституту т.зв. «**ділової розвідки**» чи «**бізнес розвідки**», що активно й на законних засадах працюють у розвинених

³⁴ Одинцов А. А. Защита предпринимательства (экономическая и информационная безопасность). – М.: 2003. – С. 112–128; Актуальные проблемы информационного противоборства: Сб. ст. / Моск. акад. комплекс безопасности и предпринимательства, [Под. общ. ред. А. И. Гурова]. – М.: Из-во Моск. гос. ун-та леса, 1999. – 333 с. и др.

країнах світу. При цьому, ділова розвідка ні в якому разі не є альтернативною розвідувальною діяльністю державних органів. Вона має діяти виключно в інтересах суб'єктів господарювання і спрямовуватись, як правило, на попередження недружніх дій з боку конкурентів чи партнерів.

Не дивлячись на те, що в Україні існують спеціалізовані фірми, які займаються бізнес-розвідкою, цей сегмент ринку є слабким і головне – несистемним. А такий потужний механізм збору необхідної для підтримання безпеки підприємництва інформації як аналітична розвідка засобами Інтернет є взагалі нерозвиненим. І це в той час, коли у світі для комерційного використання надійшли раніше засекречені системи пошуку даних в Інтернет, котрі раніше використовувалися спеціальними службами.

Основна проблема для українських приватних служб безпеки полягає у надзвичайно великій вартості процесів збору даних. Наявний досвід свідчить, що майже 10–15 % необхідної інформації є в Інтернеті вже в готовому вигляді, а решта є результатом порівняння, аналізу і синтезу розрізнених та розкиданих по різних джерелах фактів, на базі яких можна скласти загальну картину діяльності об'єкта дослідження.

В цілому, продумана організація інформаційно-аналітичного забезпечення дозволить суттєво мінімізувати можливі втрати в комерційній діяльності у відносинах із суміжниками, партнерами, конкурентами, державними органами і органами місцевої влади, а також може бути корисною при стратегічному плануванні бізнес-операцій та розгляді окремих проблемних ситуацій.

Аналізуючи можливості подальшого вдосконалення роботи по захисту підприємництва, не можна не згадати і проблему **детективної діяльності**. Такий напрям законодавчо оформлений та успішно використовується у світовій практиці. Зокрема, в Російській Федерації ще 1992 року був прийнятий закон «Про приватну детективну і охоронну діяльність».

На ринку українських безпекових послуг прийняття відповідного закону не лише розширить їх асортимент, але й додасть гнучкості, особливо в тих ситуаціях, коли замовники послуг не бажають зайвого розголосу, мають певні сумніви стосовно проблемних ситуацій та необхідних фактів для їх офіційного

розгляду тощо. У необхідних випадках, контактуючи із державними органами, детективи зможуть сприяти упередженню кримінальних ситуацій тощо.

Нині ініціативною групою підготовлено законопроект, який пропонується легалізувати приватну детективну діяльність та встановити правові норми її ведення. Він побудований за принципом відокремлення певних груп правових норм за предметом правого регулювання. У законопроекті пропонується сформулювати загальні засади державної політики у сфері приватної детективної діяльності, надано визначення основних термінів, визначені права, якими можуть користуватись названі суб'єкти приватної детективної діяльності, встановлені вимоги до претендентів-фізичних осіб на отримання ліцензії на право зайняття детективною діяльністю, регламентований порядок отримання ліцензій та дозволів у сфері приватної детективної діяльності, умови реєстрації служб безпеки суб'єктів господарювання тощо. До основних видів послуг, які суб'єкти приватної детективної діяльності мають право надавати замовникам, згідно законопроекту, може відноситись:

- пошук, збір, фіксація та накопичення відомостей, потрібних для захисту прав і приватних інтересів замовників;
- пошук громадян, що зникли безвісти, встановлення їх місцезнаходження, з'ясування причин і обставин зникнення, можливості і умов їх повернення;
- розшук зниклого майна клієнта;
- відтворення для замовника втраченої інформації з питань його приватних інтересів;
- пошук і збір даних про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних, кримінальних справах, або справах про адміністративні правопорушення;
- пошук і збір біографічних та інших відомостей про осіб – потенційних або існуючих клієнтів і партнерів замовника послуг;
- захист замовників (суб'єктів господарювання) від підприємницького шпигунства;

– інші послуги.

Підвищенню ефективності національної індустрії безпеки підприємництва може сприяти й активна робота **третейських судів**. Досвід країн з ринковою економікою, де вже традиційно й успішно працюють ці суди, є підтвердженням необхідності вдосконалення цього напряму діяльності. Поки що в підприємницьких колах України з певною упередженістю ставляться до такого роду судів. У той же час в умовах ринкової діяльності звертання до них інколи має відчутні переваги, у порівнянні із, скажімо, судами арбітражними³⁵.

По-перше, кожній із сторін, що бере участь у такому суді надається можливість вибору з її точки зору найбільш компетентного, об'єктивного, кваліфікованого саме в даному питанні, дійсно незалежного судді. Це особливо важливо у зв'язку із зростаючою складністю бізнесових технологій, прискореною еволюцією ринкових механізмів під дією глобальних факторів, сучасних інформаційних технологій, що вимагає постійного підвищення кваліфікації всіх практикуючих правників.

По-друге, згідно зі специфікою ведення справ третейськими судами, вибрані сторонами судді не є їх представниками, як і призначені судом, і тому не можуть прямо або ж побічно бути зацікавленими в кінцевому результаті.

По-третьє, як правило, в усіх країнах, де функціонують третейські суди, аргументом для звертання до такої правової процедури є її невелика тривалість у часі.

По-четверте, третейська процедура дає можливість обійтися без зайвої гласності, що може зашкодити бізнесу учасників. В третейському суді проведення відкритих засідань можливе лише зі згоди обох сторін.

По-п'яте, рішення третейського суду не може бути переглянуте згідно з апеляційною та ін. процедурами. Якщо рішення цього суду не виконується добровільно у визначені терміни, то воно може бути виконане примусово у зв'язку із поданням зацікавленою стороною заяви до суду про видачу відповідного виконавчого листа.

³⁵ Захист прав третейськими судами // Підприємницьке право. Книга 2 / За ред. О. В. Старцеві. – К.: Істина, 2005. – С. 412–416 (448 с).

По-шосте, рішення третейського суду, у відповідності з його вимогою, може бути виконане, згідно з існуючою міжнародною практикою, за рубежом.

Як приклад, зауважимо, що Системою корпоративної безпеки УСПП вже напрацьовано вітчизняний досвід співпраці з третейськими судами з метою надання ефективної допомоги підприємствам-членам УСПП, що також може бути використано у процесі розвитку системи недержавної безпеки підприємництва.

Звернення в третейський суд і одержання швидкого остаточного судового рішення (до 15 днів від дати позову) про наявність заборгованості контрагента дозволяє стягнути дану заборгованість через державну виконавчу службу. До того ж, й саме включення третейського застереження та розуміння покупцем (позичальником) факту, що продавець (кредитодавець) може досить легко та швидко отримати судові рішення і стягнути з нього прострочену заборгованість, безумовно, дисциплінує клієнта. Це особливо важливо у господарській діяльності підприємства, при реалізації товару з відстрочкою платежу. При цьому не погіршуються відносини з контрагентом, оскільки обидві сторони розуміють, що дане судове звернення провадиться лише для усунення податкової проблеми.

Однією з істотних статей витрат при придбанні/продажі нерухомості є витрати на **нотаріальні послуги**, що часто становлять більш 2% від суми операції.

Однак, законодавство (ч. 2 ст. 220 ЦК України) дає сторонам можливість зменшити ці витрати, підтверджуючи дійсність договору купівлі-продажу нерухомості через суд або третейський суд. У даному випадку усі витрати знижуються до 1% від суми операції.

Крім того, третейський суд, на відміну від нотаріуса, може визнавати право власності (його перехід) у «складних» випадках – переплановане приміщення, незавершене будівництво, розподіл цілісного майнового комплексу з виділенням частки в натурі і т. д.

Звернення до третейського суду може значно знизити або ж зовсім нейтралізувати ефективність рейдерських атак на підприємство. Їх основною

метою є паралізування нормальної діяльності законного керівництва підприємства шляхом подання численних позовів у підконтрольні суди для прийняття ними «потрібних» (неправомірних) рішень і затягування подальшого судового процесу по оскарженню таких рішень.

Тактикою захисту законного керівництва та мажоритарного власника підприємства може стати можливість проводити розгляд таких судових позовів у незалежному, недержавному, заздалегідь визначеному, постійно діючому Третейському суді.

Це дасть можливість при спробі будь-якої атаки отримати законне, швидке, недороге й остаточне судове рішення, що може бути виконане також і через державні виконавчі органи.

Для цього акціонери підприємства повинні дійти згоди вирішувати усі суперечки пов'язані з реалізацією корпоративних прав, у тому числі по призначенню менеджменту підприємства, у певному постійно діючому Третейському суді.

Така третейська угода повинна бути закріплена у доповненні до Статуту підприємства й Установчому договорі третейським застереженням.

Таким чином, Третейський суд в порівнянні з нотаріатом та судами загальної юрисдикції має ряд переваг:

1) *фінансові переваги*. Вартість затрат при Третейському розгляді значно нижча, чим вартість нотаріальних або судових витрат. Для порівняння:

– обов'язкові платежі у нотаріуса – 1% держмити, плюс 1% пенсійний фонд, плюс вартість послуг нотаріуса; обов'язкові платежі у суді – 1% держмити, плюс судові витрати, плюс вартість послуг адвоката.

– третейські витрати до 1% від суми позову залежно від складності справ.

– сума третейського збору відноситься на валові витрати підприємства;

2) *операційні переваги*:

– оперативність, можливість прийняття рішення «за один день»;

– відсутність процедур апеляційного та касаційного оскарження;

– захищена конфіденційність всієї інформації;

- право вибору Третейських суддів, а також місця проведення судового засідання та мови судового слухання;
- необмежена територіальність – «знайомий» нотаріус, або суддя, діє у конкретному окрузі, Третейський суд діє по всій Україні;
- остаточне рішення Третейського суду та практична неможливість його скасування;
- рішення Третейського суду набуває чинності негайно, і оскарженню не підлягає;
- рішення Третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню згідно Закону України «Про виконавче провадження»;
- можливість використання більш повного та всебічного обґрунтування фактів та доказів по справі: пояснення сторін та третіх осіб, аудіо-, відео-записи, письмові та речові докази та інше.

На сьогодні вже діють механізми звернення керівників підприємств – членів УСПП через Департамент з корпоративної безпеки до Третейського суду з метою вирішення корпоративних спорів та проблемних питань.

Зважаючи на складність ситуації у сфері безпеки підприємництва координуючі органи індустрії безпеки, наукові, інформаційно-аналітичні структури, навчальні заклади мають забезпечити два основні напрями роботи, спрямованої на допомогу підприємствам в організації власної безпеки. Це науково-методичне, інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва і соціальна підготовка працівників безпеки.

3.2. Проблеми законодавчого регулювання правовідносин у недержавному секторі безпеки

Однією із основних проблем у розвитку недержавної системи безпеки підприємницької діяльності є нерозвинута правова база, що відчутно гальмує розвиток цієї сфери діяльності. Сьогодні надання приватних безпекових послуг здійснюють як фізичні так і юридичні особи. Їх діяльність за своїми ознаками

підпадає під визначення підприємницької. Однак, поряд із ними у сфері недержавної системи безпеки підприємництва виникають і успішно діють громадські організації, діяльність яких зосереджена на координаційних, методичних, пропагандистських та інших функціях. Усі ці суб'єкти діяльності на ринку безпекових послуг, як приватні, так і громадські, в сукупності формують системні риси **недержавного сектору безпеки**. Ця, створена реальною практикою система, що пов'язана своїм змістом і організаційними принципами із об'єктивними процесами демократизації суспільства, потребує правової підтримки як шляхом уточнення наявних законодавчих актів так і з допомогою нового законотворення.

Як прийнято у світовій практиці, правова регламентація діяльності недержавних суб'єктів сектору безпеки здійснюється в контексті захисту національних інтересів і національної безпеки України. У Постанові Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16.01.97 № 3/97-ВР із змінами, внесеними згідно з законами від 21.12.2000 № 2171-III (2127-14) та від 19.06.2003 № 964-IV (964-15) визначається, що система організації національної безпеки – це *«організована державою система державних органів, громадських організацій, посадових осіб і окремих громадян, об'єднана цілями і задачами по захисту національних інтересів, що здійснюють погоджену діяльність в рамках законодавства України»*. Але варто зазначити, що у переліку структур, які надають безпекові послуги, в цьому правовому акті вказуються приватні охоронно-технічні, охоронні підприємства, інформаційні бюро, навчальні центри, державні служби безпеки, детективні підприємства, сторожова охорона на підприємствах і власні служби безпеки підприємств, і в той же час упущена роль громадських організацій в сучасному безпековому процесі.

Говорячи про формування правових основ діяльності недержавної системи безпеки підприємництва, слід звернути увагу на важливість відповідного положення, закріпленого в ст. 3 Закону України «Про підприємство». В ньому, зокрема, сказано про те, що *«підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить*

діючому законодавству». Таке формулювання, якщо його прийняти за основу організації безпеки підприємництва, дає можливість для прояву ініціативи, винахідливості і, в принципі, у стислі строки може задовольнити попит на всі види безпекових послуг на відповідному ринку в Україні. Проте широке формулювання саме для сфери безпекових послуг приховує в собі певні складнощі, що диктуються специфікою діяльності.

Дія цієї правової норми в ході подальшої законотворчої роботи, була введена в певні організаційні рамки й конкретизована Інструкцією «Про порядок видачі суб'єктам підприємницької діяльності ліцензій на надання послуг по охороні колективної і приватної власності, а також охороні громадян, монтажу, ремонту і профілактичному обслуговуванню засобів охоронної сигналізації», затвердженою наказом МВС України від 28.02.1994 № 112.

Даною інструкцією визначається право юридичної особи на подання заяви для отримання ліцензії в управління державної служби охорони УМВС лише в тому випадку, коли в його установчих документах передбачено здійснення послуг у сфері охоронної діяльності колективної і приватної власності та охорони громадян. Інструкція також зобов'язує надавати охоронним підприємствам відповідні послуги лише на основі письмових угод із замовником.

Дана відомча інструкція хоча і була певним кроком вперед у формуванні нормативної бази у сфері безпеки підприємництва, однак, не була позбавлена і певних недоліків. За її межами лишилися проблеми громадської участі в процесі формування нового напрямку діяльності, що має враховуватись у контексті демократизації суспільства. Інструкція залишила поза увагою загальносуспільні процеси інформатизації в цілому й використання інформаційних технологій як виду розвідувальних і безпекових послуг.

Певним кроком у ліквідації даних проблем став Закон України «Про господарські товариства»³⁶, введений в дію з 1 жовтня 1991 року. В цьому Законі учасники товариств зобов'язувались не розголошувати комерційну

³⁶ Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.91. – № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49.

таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність даних економічних об'єднань. Посадові особи мають зберігати комерційну таємницю і нести відповідальність за розголошення такої інформації згідно з законом і статутними документами.

Поряд із цим, Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 611 «Про перелік відомостей, що не являють собою комерційної таємниці»³⁷.

Згідно з цим документом до комерційної таємниці не відносяться такі документи й відомості:

- документи про заснування економічних структур, що дозволяють займатися підприємницькою, господарською діяльністю або її окремими видами;

- інформація відповідно до встановлених форм державної звітності;

- дані, необхідні, для перевірки нарахування і виплат податків та інших обов'язкових платежів, інформація про чисельність і склад працюючих, про їх заробітну плату, а також про наявність вакантних посад;

- документи про виплату податків і обов'язкових платежів;

- інформація про забруднення навколишнього середовища, що спричиняє шкоду здоров'ю людини, а також про факти інших порушень законодавства України і обсяги нанесених при цьому збитків;

- документи про платоспроможність;

- відомості про участь посадових осіб підприємства в підприємницькій діяльності;

- дані, що згідно з чинним законодавством підлягають оприлюдненню.

Вся ця інформація має надаватись органам державної влади, контролюючим і правоохоронним органам України, а також іншим юридичним особам за їх вимогою відповідно до законодавства³⁸.

У 1996 році було прийнято Закон «Про захист від недобросовісної конкуренції», яким передбачена відповідальність юридичних і фізичних осіб за

³⁷ Постанова Кабінету Міністрів України „Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці” від 9.08.93, № 611 // Зібрання постанов уряду України. – 1993. – № 12.

³⁸ Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7.06.96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36.

неправомірне збереження, розголошення та використання інформації, що становить комерційну таємницю. У відповідності із даним законом Антимонопольним комітетом України або ж його філіалами на юридичну особу за такого роду дії може бути накладено штраф, на фізичні особи – адміністративна відповідальність.

Кримінальний кодекс України за незаконне збирання даних, що становлять комерційну таємницю, передбачає штрафи, обмеження свободи або ж, зважаючи на тяжкість злочину, позбавлення її. При цьому *значною вважається шкода при використанні даних, що є комерційною таємницею, яка в п'ятдесят разів перевищує встановлений законодавством мінімум доходів громадян*³⁹.

З поширенням в українському суспільстві інформаційно-комп'ютерних технологій та їх використання в пошуковій і охоронній діяльності, виникла суспільна потреба в правовій регламентації цього виду діяльності. У зв'язку з цим у Кримінальному кодексі України було передбачено, що «незаконне втручання в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних систем, що призвело до зміни або знищення комп'ютерної інформації чи носіїв такої інформації, а також розповсюдження комп'ютерного вірусу шляхом використання програмних і технічних засобів, призначених для незаконного проникнення в ці машини, системи чи комп'ютерні мережі і здатних причинити зміну чи знищення комп'ютерної інформації або ж носіїв такої інформації, карається штрафом чи виправними роботами, обмеженням або позбавленням волі.

*Викрадання, присвоєння, вимагання комп'ютерної інформації або ж заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим положенням передбачає такі ж міри покарання*⁴⁰.

Правові заходи, пов'язані із захистом та підвищенням ефективності підприємницької діяльності в умовах розвитку ринкових відносин в Україні, активізації економічної діяльності в період подолання кризових явищ загальнодержавного масштабу знайшли своє відображення також в Указах

³⁹ Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.

⁴⁰ Там же.

Президента України, зокрема, в указах від 15.07.2000 № 906 «Про заходи щодо забезпечення підтримки та подальшого розвитку підприємницької діяльності в Україні» та від 03.07.2000 № 849 «Про сприяння підготовці управлінських кадрів для сфери підприємництва».

Дані нормативні акти на час свого введення в дію були дуже актуальними для структур, що займаються безпекою підприємництва, сприяли розвитку їх діяльності, оскільки давали змогу більш повно задовольнити запити їх замовників стосовно надійності потенційних партнерів.

За оцінками експертів, *«в системі державного управління підприємництвом України створені сприятливі умови, що дозволяють розробити необхідну нормативну базу для цивілізованого надання послуг юридичним і фізичним особам у сфері забезпечення безпеки, а також організації господарюючими суб'єктами власних служб безпеки»*⁴¹.

Для розвитку правової бази, орієнтованої на створення умов для підвищення ефективності безпекових послуг для вітчизняного підприємництва, було прийнято й інші нормативні акти. Серед них закони «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю» та ін. У т.ч. визначено поняття спеціальних технічних засобів як устаткування, апаратури, приладів, препаратів та інших виробів, спеціально виготовлених, розроблених, модернізованих, запрограмованих чи пристосованих для виконання завдань негласного одержання інформації під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Застосування спеціальних технічних засобів в Україні дозволяється лише оперативним підрозділам, визначеним Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Виключно для таких підрозділів дозволяється розробка, виготовлення і реалізація спеціальних технічних засобів⁴² [16].

Варто зауважити, що поряд із названими вище нормативними актами правову основу для діяльності недержавної системи безпеки підприємництва

⁴¹ 15. Низенко Э. И. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности. – К.: МАУП, 2003. – С. 31–32.

⁴² . Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», № 2135-XII від 18.02.92 (Зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22.

протягом останніх років було зміцнено низкою інших документів, пов'язаних із рішеннями органів державної влади у зв'язку із реалізацією програми боротьби зі злочинністю та організації безпеки підприємницької діяльності⁴³. Однак, динаміка суспільного життя, пов'язана із впливом глобальних процесів на українську дійсність, розвиток ринкових відносин, соціально-політичні фактори виводять питання організації безпеки національного підприємництва за участю недержавних структур, як приватних, так і громадських, в число найважливіших завдань сьогодення. Відповідно зростає і кількість проблем, правове врегулювання яких в кінцевому рахунку має сприяти зміцненню економічної безпеки України.

Практика безпекової діяльності в Україні засвідчила необхідність розширення послуг, пов'язаних також із охороною особи, її здоров'я, свободи, громадянських, майнових прав та ін. У зв'язку з цим назріла необхідність координації діяльності правоохоронних органів, спецслужб і недержавних структур безпеки, в т. ч. детективних. Ця точка зору об'єднує більшість експертів.

Як зауважує Е. І. Низенко, *«за своїм характером детективна діяльність є гласною, але пов'язана із пошуковими діями та певними обмеженнями компетенції осіб, які її здійснюють. Тому одним із реальних кроків в напрямі розвитку детективної діяльності може стати розробка нормативної бази для здійснення даного виду підприємництва»*⁴⁴ [18]. Цим же автором обгрунтовано ставиться питання про необхідність правового регулювання підприємницької діяльності, пов'язаної із технічним і криптографічним захистом інформації. Він справедливо зауважує, що наявні з цього приводу документи орієнтовані на вузьке коло висококваліфікованих спеціалістів і малодоступні для всіх інших практиків. Щодо останніх малодоступними лишаються також і технічні засоби

⁴³ Андрощук Г. А., Крайнев П. П. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны. – Монография. – К.: Издательский дом «Ин Юре», 2000. – С. 266–355.

⁴⁴ Низенко Э. И. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности. – К.: МАУП, 2003. – С. 33.

для фіксації аудіо – та відеоінформації стосовно протиправних дій, що теж є ще невирішеною проблемою для недержавних структур безпеки⁴⁵.

Протягом останніх 12 років проект Закону України «Про зброю» не раз виносився на розгляд Верховної Ради України різних скликань, але так і не був прийнятий. Основним каменем спотикання стали дебати навколо можливих наслідків прийняття даного законопроекту. Поширеними в усіх дебатах з цього приводу є побоювання, що володіння вогнепальною зброєю сприятиме зростанню злочинності. Тобто, приватним охоронцям, як зазначає О.Єрмоленко, *«залишають можливість боротися з озброєними злочинцями в рукопашну, прикриваючи «персон охорони» власними тілами»*⁴⁶.

Заслуговують на увагу й висновки президента Української Федерації працівників недержавних служб безпеки С.Шабовта, який порівнюючи російський ринок безпекових послуг з українським заявив, що в Росії існує державне регулювання ринку безпеки і є відповідна система законів. В той же час як в Україні немає жодного закону, що регулював би питання функціонування цього ринку. При цьому він пояснив, що мова йде про відсутність правового регулювання у сфері охоронної і детективної діяльності, захисту комерційної таємниці і т. ін.⁴⁷.

Загалом, за результатами проведеного аналізу, з метою правового врегулювання правовідносин, пов'язаних з діяльністю недержавних суб'єктів сектору безпеки України вважається за необхідне:

1) розробити (чи доопрацювати раніше підготовлені законопроекти) та прийняти:

– Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про основи національної безпеки», в якому більш чітко визначити можливість функціонування та роль недержавних суб'єктів сектору безпеки в системі забезпечення національної безпеки України;

⁴⁵ Див.: там же. – С. 34.

⁴⁶ Ермоленко А. Частная охрана в Украине: вчера, сегодня, завтра... // [Електронний ресурс]. – Сайт «Група компаній «Ірбіс – БС». – Доступний з: <http://www.irbisbs.com.ua>.

⁴⁷ [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rosbolt.ru>. – 2008. – 06.02.

– спеціальні закони «Про охоронну діяльність», «Про детективну діяльність», «Про зброю», «Про комерційну таємницю», «Про протиправне поглинання та захоплення підприємств» та «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб»;

2) розробити та прийняти «Загальнонаціональну програму організації безпеки підприємництва в Україні», а також відповідні акти Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади;

3) опрацювати питання щодо систематизації та кодифікації законодавства у сфері національної безпеки та діяльності державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

Реалізація зазначеного, за нашими оцінками, сприятиме формуванню належної правової бази для повноцінного функціонування системи захисту українського підприємництва та бізнесу від реальних і потенційних загроз в сучасних умовах глобалізації та світової економічної інтеграції.

3.3. Проблеми наукового забезпечення та підготовки кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки

Сьогодні об'єктивно сформувались умови для створення недержавної системи безпеки підприємництва, що в перспективі має стати одним із основних суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави. Нині майже 100% банків України вже мають власні структури безпеки. Практично усі підприємницькі структури, бізнес яких суттєво впливає на економіку країни чи певного регіону, також створили структури безпеки. Переважна частина суб'єктів середнього бізнесу вживають заходів безпеки. Зазначені процеси, як зазначалося, потребують відповідного кадрового і наукового забезпечення.

Слід підтримати висновки, що в сучасних умовах безпека суб'єктів підприємництва переважно знаходиться у площині правових та економічних відносин, тому її організацію мають здійснювати фахівці, професійно обізнані в

напрямах права, фінансів та інших сфер економічних знань⁴⁸. Визнаючи потребу в таких фахівцях, окремі навчальні заклади почали здійснювати підготовку фахівців з питань безпеки.

У той же час, як показує аналіз змісту такої підготовки, остання не в повному обсязі відповідає потребам підприємницької діяльності, здебільшого є односторонньою та не формує фахівців як менеджерів у сфері безпеки бізнесу. Крім цього, відсутній освітній стандарт базової підготовки фахівців з безпеки бізнесу та єдине розуміння змісту роботи, яку мають виконувати ці фахівці. Зазначене зумовило різноманітність програм та обсягів підготовки фахівців з безпеки бізнесу, а також сконцентрувало їх підготовку, в основному, на рівні вищої освіти. Підготовка фахівців на рівні молодшого спеціаліста здійснюється епізодично, без врахування загальнодержавних потреб.

Слід також вказати й на відсутність отримання знань з основ безпеки підприємницької діяльності фахівцями інших спеціальностей, які використовуються в сучасному бізнесі. Враховуючи, що діяльність підприємств здійснюється в умовах високого ступеня ризику і не тільки виробничого чи комерційного, а також ризику взаємовідносин, наявність таких знань для будь-якого фахівця має бути обов'язковою й адекватною сучасним загрозам і викликам.

При підготовці спеціалістів найбільше охоплені такі напрямки безпеки як інформаційна безпека (*здебільшого з технічного і програмного захисту*) та економічна безпека. При цьому практично не здійснювалась підготовка фахівців з комплексної організації безпеки підприємницької діяльності, управління безпекою підприємства, банку, що є найбільш актуальним для бізнесу.

В цілому можна констатувати, що нині в Україні є недостатніми рівень і **якість підготовки фахівців в галузі безпеки бізнесу**. Окремі паростки підготовки, що існують у деяких «вишах», насамперед Київського регіону, не

⁴⁸ Куркін М. Механізм управління економічною безпекою розвитку підприємства. – Харків: Харківський нац. економ. ун-т. – 2006. – С. 36.

формують системного підходу і не забезпечують вирішення сучасних проблем з підготовкою кадрів для сфери безпеки бізнесу.

Враховуючи актуальність зазначеної проблеми, на засіданні Ради УСПП з корпоративної безпеки в лютому 2007 року було прийнято рішення щодо формування системи підготовки фахівців з безпеки підприємств. З цією метою у березні – травні 2007 року членами Експертної ради та Ради УСПП з корпоративної безпеки було розроблено галузевий стандарт зі спеціальності *«Управління фінансово-економічною безпекою»* за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр». За активної підтримки МОН України проведено процедуру його узгодження і затвердження керівництвом відповідних міністерств.

Першим вищим навчальним закладом, який отримав право готувати магістрів зі спеціальності *«Управління фінансово-економічною безпекою»* став Університет економіки та права «КРОК», на базі якого створений Навчально-науковий інститут менеджменту безпеки.

Варто підкреслити, що Україна першою серед держав-членів СНД зуміла запровадити стандарт з безпекознавчої спеціальності. Як наслідок, представники РФ і Молдови вже зверталися з проханням надати їм допомогу у відкритті цієї спеціальності.

Разом з цим зрозуміло, що тільки поєднання зусиль спеціалістів, викладачів, представників громадськості дозволить якісно готувати фахівців з безпеки, успішно розвивати систему перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

З огляду на це, за ініціативою УСПП, МАЄ та Університету «КРОК», у вересні 2007 року був утворений Навчально-науково-виробничий комплекс *«Освіта – Безпека – Антитерор»*, затверджений МОН України, який активно працює в освітянській галузі та у напрямі розвитку недержавної системи безпеки підприємництва.

Актуальною є підготовка необхідних фахівців з безпеки в контексті проведення чемпіонату Європи з футболу у 2012 році. Ця подія в Україні потребує активного поєднання зусиль відповідних міжнародних організацій, національних державних органів та суб'єктів недержавної системи безпеки.

Міжнародний досвід розвинутих країн світу (США, ФРН, Ізраїлю, Франції), свідчить що для організації безпеки проведення міжнародних форумів, змагань та інших масових заходів використовується увесь потенціал систем національної безпеки цих країн, забезпечується взаємодія державного правоохоронного сектору та недержавної системи безпеки.

Як свідчить досвід Ізраїлю, США, Великобританії, фахівців недержавного сектору безпеки готують у вищих навчальних закладах за окремими програмами, в напрямі *«секьюрیتی менеджмент»* – аналог нашої програми підготовки магістрів з *«управління фінансово-економічною безпекою»*. Підготовка цих фахівців займає від 1 року до 3-х років з обов'язковим стажуванням. Такі фахівці прикріплюються до команд – учасників змагань, офіційних представників і повністю забезпечують при взаємодії з правоохоронними органами безпеку учасників, не тільки під час змагань, а в процесі всього перебування їх на території країни.

Україна має певний досвід підготовки таких фахівців. Так, «Університетом економіки та права «КРОК» здійснюється підвищення кваліфікації фахівців за фахом *«Керівник служби безпеки підприємств України»*, *«Керівник охоронного підприємства»*, *«Головний фахівець з майнової та особистої безпеки»*. Для цього Університет «КРОК» співпрацює з навчальними закладами країн, де готують фахівців для організації безпеки на міжнародному рівні (*Лестернський університет – Велика Британія; Коледж безпеки та слідства – Ізраїль; Інститут управління та безпеки – Росія тощо*).

Діяльність з підготовки фахівців в галузі безпеки підприємств здійснюється й іншими навчальними закладами. Зокрема, Європейським університетом, де успішно діє Інститут права і безпеки підприємництва, Навчально-науковим інститутом інформаційної безпеки Національної академії СБ України та ін.

Загалом, професійне **кадрове забезпечення** всіх складових індустрії безпеки кваліфікованими спеціалістами мають здійснити недержавні та інші навчальні заклади, які успішно діють на ринку освітніх послуг. На їх базі мають бути організовані різні форми підготовки, перепідготовки та підвищення

кваліфікації кадрів. З урахуванням динаміки змін, що відбуваються в бізнесі, система підготовки кадрів у сфері безпеки підприємництва має стати постійним процесом, по-сучасному організованим, із застосуванням найновіших методик і форм навчання.

Результати проведеного аналізу також свідчать, що якісне забезпечення безпеки підприємств неможливе без постійного **розвитку наукових досліджень** у цій галузі. Сьогодні потребує вдосконалення теорія безпеки, організація методологічного забезпечення безпеки підприємств, правового регулювання суспільних відносин у цій сфері тощо. Тобто мова йде про системне наукове забезпечення недержавної системи безпеки підприємництва в цілому.

Важливість цієї роботи підтверджується й тим, що Експертною радою ВАК України з питань національної безпеки прийнято рішення щодо введення наукової спеціальності *«Безпека господарської діяльності»* та групи спеціальностей *«Недержавна система безпеки»*, які створюють умови для захисту кандидатських і докторських дисертацій з чотирьох галузей наук.

Крім цього, **наукова і науково-методична робота**, орієнтована на підприємства, що працюють в індустрії безпеки, має надавати оперативну допомогу з найбільш актуальних для підприємств питань:

- організації інформаційної безпеки, захисту даних, важливих для життя і роботи підприємств, протидії технічним розвідкам, організації ефективної роботи комп'ютерних систем, безпеки каналів зв'язку;
- напрацювання методик протидії внутрішній корупції, некомпетентності, вироблення критеріїв підбору нових співробітників;
- протидії кримінальним погрозам, виявлення можливих джерел інформування криміналу в колективі підприємства;
- удосконалення забезпечення фізичної безпеки керівництва і персоналу;
- використання сучасних засобів безпеки рухомого і нерухомого майна, інтелектуальної власності;
- участі у законотворчій діяльності, оновленні нормативно-правової бази функціонування підприємства;

- вивчення можливостей сучасного ринку безпекових послуг та їх використання в організації безпеки підприємства і правил користування ними;
- аналізу можливостей ефективного співробітництва у сфері безпеки із владними структурами;
- вивчення та використання можливостей ресурсу індустрії безпеки для безпечної роботи за кордоном та з іноземними партнерами.

У контексті розробки ефективної системи безпеки «Євро-2012», організації чіткої взаємодії усіх її суб'єктів вважаємо за необхідне дослідити, визначити та класифікувати можливі загрози, ризики й небезпеки та розробити необхідні заходи з профілактики їх виникнення і подолання.

При цьому, слід звернути увагу не тільки на загрози проявів тероризму та екстремізму, а мати на увазі весь спектр виникнення можливих негативних явищ від природних до соціально-політичних, економічних, психологічних, етнопсихологічних тощо. Усі ці можливі негативні компоненти повинні бути вивчені фахівцями з безпеки, психології, конфліктології, безпеки життєдіяльності, правоохоронцями тощо. Тільки після вивчення усіх можливих негативних явищ можна буде говорити про підготовку системного забезпечення безпеки «Євро-2012», комплектування її відповідними фахівцями і братися за підготовку до відповідного плану заходів з безпеки.

Водночас, для забезпечення наукового обґрунтування розробки ефективної системи безпеки, підготовки кадрів з безпеки для «Євро-2012» вважаємо за необхідне створити у складі Державного агентства з підготовки та проведенню «Євро-2012» **підрозділ з наукової організації безпеки** та освітньої підготовки фахівців з безпеки. На базі цієї структури пропонуємо вжити таких системних заходів:

- організувати вивчення ризиків, викликів і загроз та розпочати формувати систему безпеки «Євро-2012»;
- розробити Концепцію підготовки фахівців з безпеки для «Євро-2012»;
- провести відбір представників з недержавного сектору безпеки для участі в забезпеченні безпеки «Євро-2012»;

– створити навчально-науковий центр з підготовки фахівців з безпеки для «Євро-2012» і на його основі проводити відповідні системні дослідження щодо створення ефективної системи безпеки.

До організації комплексного наукового опрацювання правових проблем подальшого розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України вважаємо за необхідне залучити профільні наукові установи та Секцію державно-правових проблем національної безпеки Національної академії правових наук України, яку пропонується посилити і перейменувати в «Секцію правових проблем національної безпеки» НАПрН України. На першому етапі ця робота може бути організована в рамках угоди про співробітництво між УСПП і НАПрН України. На другому – за участі заінтересованих державних органів та суб'єктів підприємницької діяльності.

Розділ 4. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ

Необхідність створення недержавної системи безпеки підприємництва як складової національної безпеки України, за результатами аналізу, диктується світовими тенденціями організації безпеки підприємницької діяльності та ілюструється серйозним практичним досвідом країн з найбільш успішною ринковою економікою.

У зв'язку з цим видається дискусійною думка одного із авторів «Журналу BOS», який переконує читачів в тому, що *«вступ до СОТ має привести до позитивного результату – приведення законодавства у відповідність з міжнародними нормами, до ліквідації цілого ряду проблем в системі контролюючих органів, до оздоровлення економічного клімату в країні. Поки що рано всерйоз остерігатися захоплення інших ринків західними холдингами, вони в тій чи іншій мірі присутні на них вже не перший рік. Скоріше за все, їм краще подумати про те, що на міжнародні ринки вийдуть виробники досить якісного, а нерідко набагато кращого товару...»*⁴⁹.

Входження України до СОТ у більш поміркованих експертів викликає питання, яким чином при цьому буде можливо захистити вітчизняного товаровиробника? Адже, як зауважується у матеріалах авторитетних аналітиків *«ризик вступу до СОТ може бути упереджено тільки за допомогою існуючих механізмів захисту, які дозволено використовувати у рамках цієї організації»*⁵⁰.

Добре, що така самозаспокоєність не є повальною, адже зі вступом до ВТО, здійсненням інших кроків на шляху євроінтеграції в умовах наявної

⁴⁹ [Електронний ресурс] . – Доступний з: <http://secyon.ru/news-artiche-33.html>.

⁵⁰ Багачова О.В., Бритченко С.П., Журавський В.С., Зайчук О.В., Знаменський Г.Л. Законодавча діяльність в Україні: стан, пріоритети, шляхи вдосконалення (за матеріалами Верховної ради України четвертого і п'ятого скликання) / Інститут законодавства Верховної Ради України / В. М. Литвин (заг. ред.). – К.: – К.: Вид-во «Фенікс». – 736 с.

економічної і політичної ситуації надлишковий оптимізм може дуже швидко закінчитися. Якщо, скажімо взяти сферу безпеки бізнесу, то прикладів цього із досвіду далекого і близького зарубіжжя чимало.

Так, за даними німецької федеральної служби кримінальної поліції (ВКА) протягом 2006 року в Німеччині було зареєстровано офіційно 96 тис. випадків промислового шпигунства, що на 18 % більше, ніж 2005 року. Тільки доведений збиток від протиправних дій перевищив 4 млрд євро, а дійсний, за оцінками тієї ж ВКА, – 20 млрд євро. У зв'язку з цим, автори повідомляють, що вказана цифра вдвічі перевищує витрати уряду на освіту і співмірна з витратами держави на оборону⁵¹.

Безпека підприємництва стала предметом масової стурбованості американських компаній. Ще в 1990 році, затрати на неї уже виросли до 1 % валового продукту цієї найбагатшої в світі країни. Нині не лише в США, але й в усіх країнах світу підприємці та державні службовці розуміють, що від наявності тієї ж інформації залежить успіх чи невдача будь-якого заходу і, в підсумку, справи в цілому.

«Ми живимо в епоху інформатики і будь-яка компанія, що ігнорує цей факт, піддає себе великому ризику. Згідно з даними одного дослідження, 80 % із 500 компаній, що входять у корпорацію «Фортуна», за останні 3 роки збільшили свої витрати на збір розвідувальної інформації. Не думайте, що ви живите в світі дурнів, де все, як у раю», – зазначає один із оглядачів⁵².

Масштаби промислової розвідки в Росії також постійно ростуть. За оцінками ФСБ, кожна друга російська фірма займається промисловим шпигунством. За експертними оцінками, на його долю випадає 60 % втрат підприємства з боку незаконних дій конкурентів⁵³. Прикладів, що відображають дану тенденцію можна навести чимало. Безпека приватного

⁵¹ [Електронний ресурс] . – Портал: <http://www.it2b.ru>. – Раздел «Технологии разведки для бизнеса»; рубрика «Публикации».

⁵² [Електронний ресурс]. – Портал: <http://www.it2b.ru>. – Раздел «Технологии разведки для бизнеса»; рубрика «Статьи».

⁵³ Экономическую безопасность в руки профессионалов. – [Електронний ресурс]. – Доступний с: <http://kiev-security.org.ua>.

підприємництва у все більшій мірі, зі зростанням його значення як внутрішнього так і міждержавного фактора, розглядається у світі як важливий чинник національної безпеки. У зв'язку з цим керівник служби безпеки Російського акціонерного товариства «Газпром» Морущенко В.В. прямо заявляє: «Будь-які посягання на господарську діяльність, власність «Газпрому», його підрозділів, персоналу можна розглядати як посягання на стратегічні інтереси Російської Федерації»⁵⁴. Цей же автор проводить відповідну аналогію із організацією безпеки найкрупніших фірм світу – «Боїнга», «Макдональдса» та ін.

Характерні особливості організації діяльності недержавних служб безпеки підприємництва досить різноманітні у різних країнах. Вони формувалися під дією цілого ряду факторів: історичних і національних особливостей, специфіки економічного розвитку та ін. Проте, у розвинутих країнах світу їх об'єднує одне: законодавчо врегульований чіткий розподіл функцій і ефективні форми співробітництва з органами державної влади.

У США приватні охоронно-розшукові структури виникли як форми реакції суспільства на недостатню ефективність державних органів у боротьбі зі злочинністю і безправ'ям в умовах кризи 30-х років. Нині у своїй діяльності співробітники різних за напрямками діяльності фірм, що займаються охороною підприємництва, керуються конституцією і законодавчими актами США. Порядок взаємовідносин недержавних служб безпеки в США з правоохоронними організаціями регламентований згаданими вище документами, судовими органами і внутрівідомчими інструкціями поліції та спецслужб. Характерною особливістю кадрового наповнення недержавних служб безпеки в США та багатьох інших країнах є колишні поліцейські, працівники спецслужб, відставні військовослужбовці, особливо із спеціальною підготовкою.

В США координація діяльності приватних служб безпеки з поліцією досягає рівня практичної взаємодопомоги окрім обміну певною інформацією з

⁵⁴ Морущенко В. В. Проблемы развития негосударственных служб безопасности. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.nacbez.ru>. – 2007. – 15.09.

використанням спеціальних засобів, спільно проводяться масові заходи та спеціальні операції, здійснюється вдосконалення кваліфікації кадрів тощо. Про зростаючу зацікавленість держави у співробітництві поліції і приватних агентств служби безпеки підприємництва свідчить також факт серйозного обговорення в США питання про створення спеціального органу постійної координації їх діяльності і визначення сфер такої діяльності. Громадська дискусія на сьогодні підводить до думки про створення певного аналога Міжнародній асоціації промислової безпеки (МАПБ) – вже існуючого недержавного центра.

В Канаді діяльність приватних підприємств, що займаються охороною та детективною діяльністю регулюється нормативними документами в законодавствах провінцій. Єдиною для всіх є форма реєстрації та одержання дозволу на приватну розшукову діяльність в масштабах держави.

У Франції діяльність приватних розшукових та охоронних бюро регламентується загальнодержавним законом. Він передбачає, що власниками такого роду структур мають бути особи, які мають французьке громадянство, або ж громадянство країн ЄС. При цьому колишні французькі поліцейські можуть стати власниками приватних детективних бюро лише за письмовим дозволом міністра внутрішніх справ. Приватні детективи об'єднані у Франції в 450 агентств. Заслуговує на увагу той факт, що три профспілкові об'єднання приватних детективів у 1991 році об'єдналися в Національну федерацію приватних детективів, яку очолили президенти трьох профспілок. Як свідчать документи, оперативним приводом для такого об'єднання стала усвідомлена потреба відреагувати на запити ринку цього виду послуг. Надалі вказана федерація спільно з міністерством юстиції Франції створила національну раду, що визначає основні напрями діяльності приватних детективів у нинішніх умовах.

У ФРН діяльність приватних служб з охорони підприємств, попередження правопорушень на виробництві складає близько 90 % від всієї їх діяльності. Заслуговує на увагу той факт, що федеральний уряд й уряди окремих земель Німеччини активно використовують приватні компанії для спільної діяльності

зі спецслужбами та контррозвідувальними органами. Нині вони організують особисту охорону вищого керівництва, залучаються до охорони об'єктів бундесверу, НАТО, стратегічних підприємств. Уся ця діяльність регламентується спеціальними державними законодавчими актами.

В КНР недержавні служби безпеки наділені законодавством правом охороняти майно підприємств, здійснювати особисту охорону громадян, боротися з протиправними діями у виробничій діяльності, виставкових акціях, надавати підприємствам протипожежну і технічну допомогу у забезпеченні їх діяльності. Крім того, як свідчить практика вони залучаються до реалізації задач економічної розвідки проти зарубіжних конкурентів.

Можна згадати також відзначені в науковій літературі процеси активного розвитку недержавного сектора безпекових послуг у Великій Британії, Японії, Бельгії, Фінляндії, Швеції, Греції, Туреччині тощо. Власне у всіх інших країнах, де існує приватне підприємництво, такі структури активно розвиваються. З урахуванням основних сучасних тенденцій, вони все більше включаються у систему міжнародних економічних відносин.

Все це обумовлює необхідність формування певних висновків, пов'язаних зі становленням і розвитком недержавного сектору безпеки в Україні, зокрема:

1) міжнародний досвід підтверджує необхідність створення системи недержавної безпеки підприємницької діяльності в Україні як закономірного кроку в розвитку нашого суспільства на ринкових засадах, а також як фактора у зміцненні демократичних принципів в управлінні державою;

2) світовий досвід беззаперечно переконує, що характерне для сучасного періоду розвитку прискорене ускладнення форм і методів економічної діяльності об'єктивно випереджає методики організації безпеки, що знаходяться на озброєнні державних силових структур. Складні й обов'язкові в масштабах держави процеси внесення змін у ці методики призводять до ситуації, коли діяльність правоохоронних органів об'єктивно гальмує можливості розвитку підприємств й не відповідає вимогам, що швидко змінюються. Приватні структури більш динамічні та оперативні у введенні необхідних змін хоча і для них дане питання є актуальним. Це набуває

особливого значення не лише в організації приватної детективної діяльності чи охорони майна громадян. Послугами недержавної системи безпеки, наприклад, в США і країнах ЄС все більше користуються державні структури задля більш успішного вирішення завдань національної і міжнародної безпеки;

3) світовий досвід переконує в необхідності якісного нормативного забезпечення діяльності індустрії безпеки та її співробітництва з державними, насамперед, правоохоронними органами. Таке співробітництво має регламентуватися системою нормативних актів. Ініціатива Ради УСПП з корпоративної безпеки щодо створення спільних з державними органами, регіональними владними структурами рад з координації цієї діяльності – не лише свідчення громадської активності але й приклад реалізації на практиці функції громадського контролю за діяльністю владних структур. Зазначене може стати гнучкою системою організації ефективного співробітництва;

4) зважаючи на зарубіжний досвід, очевидно, варто було б в рамках індустрії безпеки підприємництва створити потужне громадське об'єднання працівників цієї галузі, яке могло б сприяти захисту інтересів фахівців даного профілю, стати дієвим громадським рухом, що міг би надавати його учасникам суттєву допомогу в реалізації стратегічних завдань становлення та розвитку, бути ефективним та впливовим громадським представником в суспільстві;

5) активізація глобальних процесів, прискорене, і з огляду на економічні можливості, далеко не завжди рівноправне входження економіки нашої країни в систему міжнародних економічних зв'язків, завершення процесу, пов'язаного із входженням України в СОТ – все це загострює питання зовнішніх, у тому числі неправових, впливів на підприємницьку діяльність в Україні. Власне, на українських ринках набуває реального втілення тенденція, що проявляється в усіх країнах світу з ринковою економікою. Вона виражається в ефективному використанні інформації, вдосконаленні методів її творення, добування, аналізу і матеріалізації в конкретні висновки, прогнози, дії. У зв'язку з цим, як приклад, спостерігається посилення співробітництва органів державної влади США, ФРН, Великої Британії, Китаю та ін. із приватними структурами у виконанні задач добування економічної та іншої інформації за кордоном, організації

співробітництва в розвідувальній діяльності, а також співробітництва в охороні власної інформації стратегічного значення. У вітчизняній практиці цей напрям діяльності поки що не набрав реальних обрисів. Розвиток міжнародного економічного співробітництва українськими підприємствами обумовлює необхідність організації їх безпеки у відповідності з міжнародними стандартами. На це має бути орієнтована вся система підготовки і перепідготовки кадрів недержавної системи безпеки підприємства;

б) завданням першорядного значення для індустрії безпеки має стати формування добре продуманої, чітко організованої інформаційної бази – інформаційної основи діяльності системи. Ця інформаційна основа буде об'єднуючим, підтримуючим фактором для кожного із учасників при умові, коли вона постійно буде поновлюватись потрібною для підприємств правовою інформацією, інформацією про ризики (з даними про фігурантів), про методики охорони бізнесу, тенденції і небезпеки ринків і т. ін.;

7) іноземний досвід свідчить про вже сформовану традицію переходу до приватних охоронних структур колишніх працівників правоохоронних органів та спецслужб. Ця традиція є характерною і для вітчизняних підприємств. Однак процес ускладнення економічної діяльності, висуває інколи зовсім несподівані проблеми, змушує паралельно з організацією підготовки менеджерських кадрів для недержавних суб'єктів безпеки продумувати систему перепідготовки професіоналів, адаптацію їх до умов реальної ринкової ситуації;

8) розглянуті стандарти й досвід іноземних країн з розвиненою ринковою економікою буде для вітчизняної індустрії безпеки підприємства малопридатним за умов затягування процесу прийняття необхідних законів та інших нормативно-правових актів, які мають регламентувати діяльність недержавних суб'єктів сектору безпеки, у т.ч. системи безпеки підприємства в Україні.

ВИСНОВКИ

У доповіді проведено комплексний аналіз проблем становлення і розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України в умовах глобалізації та інтеграції держави і суспільства у світовий економічний та інформаційний простір. Результати аналізу дають змогу дійти таких основних висновків і пропозицій:

1) актуальною проблемою національного рівня є корегування моделі забезпечення національної безпеки, а також розбудова недержавної системи безпеки підприємництва, організації належного функціонування і взаємодії державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України;

2) аналіз досвіду іноземних держав з розвиненою ринковою економікою дає змогу сформулювати такі основні висновки, пов'язані зі становленням і розвитком недержавного сектору безпеки, зокрема:

– міжнародний досвід підтверджує необхідність створення системи недержавної безпеки підприємницької діяльності в Україні як закономірного кроку в розвитку нашого суспільства на ринкових засадах, а також як фактора у зміцненні демократичних принципів в управлінні державою;

– прискорене ускладнення форм і методів економічної діяльності в сучасних умовах об'єктивно випереджає методики організації безпеки державними силовими структурами; приватні структури більш динамічні та оперативні у введенні необхідних змін. Послугами недержавної системи безпеки все більше користуються державні органи задля більш успішного вирішення завдань національної та міжнародної безпеки;

– світовий досвід переконує в необхідності якісного нормативного забезпечення діяльності індустрії безпеки та її співробітництва з державними органами;

– в рамках індустрії безпеки підприємництва доцільно створити громадське об'єднання працівників цієї галузі, яке могло б сприяти захисту їхніх інтересів,

реалізації стратегічних завдань становлення і розвитку недержавного сектору безпеки та бути його громадським представником в суспільстві;

– прискорене і не завжди рівноправне входження економіки України в систему міжнародних економічних зв'язків загострює питання зовнішніх, у тому числі не правових, впливів на підприємницьку діяльність. Набуває реального втілення тенденція, що проявляється в усіх країнах світу, що виражається в ефективному використанні інформації, вдосконаленні методів її творення, добування, аналізу і матеріалізації в конкретні висновки, прогнози, дії. У зв'язку з цим спостерігається посилення співробітництва органів державної влади із приватними структурами у виконанні задач добування економічної та іншої інформації за кордоном, організації співробітництва в розвідувальній діяльності, а також співробітництва в охороні власної інформації стратегічного значення;

– завданням першорядного значення для індустрії безпеки має стати формування добре продуманої, чітко організованої інформаційної бази – інформаційної основи діяльності системи. Ця інформаційна основа буде об'єднуючим, підтримуючим фактором для кожного із учасників при умові, коли вона постійно буде поновлюватись потрібною для підприємств правовою інформацією, інформацією про ризики (з даними про фігурантів), про методики охорони бізнесу, тенденції і небезпеки ринків і т. ін.;

– іноземний досвід свідчить про вже сформовану традицію переходу до приватних охоронних структур колишніх працівників правоохоронних органів та спеціальних служб, а також про потребу організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для недержавних суб'єктів сектору безпеки;

3) вкрай актуальною для України постає проблема прийняття необхідних законів та інших нормативно-правових актів, які мають регламентувати діяльність недержавних суб'єктів сектору безпеки, у т.ч. системи безпеки підприємництва в Україні. З цією метою пропонується:

а) розробити (чи доопрацювати раніше підготовлені законопроекти) та прийняти:

– Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про основи національної безпеки», в якому більш чітко визначити можливість функціонування та роль недержавних суб'єктів сектору безпеки в системі забезпечення національної безпеки України;

– спеціальні закони «Про охоронну діяльність», «Про детективну діяльність», «Про зброю», «Про комерційну таємницю», «Про протиправне поглинання та захоплення підприємств» та «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб»;

б) розробити та прийняти «Загальнонаціональну програму організації безпеки підприємництва в Україні», а також відповідні акти Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади;

в) опрацювати питання щодо систематизації та кодифікації законодавства у сфері національної безпеки та діяльності державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України.

Реалізація зазначеного сприятиме формуванню належної правової бази для повноцінного функціонування системи захисту українського підприємництва та бізнесу від реальних і потенційних загроз в сучасних умовах глобалізації та світової економічної інтеграції;

4) до пріоритетних напрямів наукової і науково-методичної роботи, орієнтованої на підприємства, що працюють в індустрії безпеки, слід віднести вивчення і напрацювання практичних пропозицій, оцінок і прогнозів з проблем:

– вдосконалення теорії безпеки та методологічного забезпечення безпеки підприємств, правового регулювання суспільних відносин у цій сфері;

– організації інформаційної безпеки, захисту даних, важливих для життя і роботи підприємств, протидії технічним розвідкам, організації ефективної роботи комп'ютерних систем, безпеки каналів зв'язку;

– оптимізації методик забезпечення внутрішньої безпеки, протидії внутрішній корупції, некомпетентності, вироблення критеріїв підбору нових співробітників;

- протидії кримінальним загрозам, рейдерству, методики захисту комерційної інформації та виявлення можливих джерел інформування криміналу щодо підприємства;

- удосконалення забезпечення фізичної безпеки персоналу підприємства;

- використання сучасних засобів безпеки рухомого і нерухомого майна, інтелектуальної власності;

- вивчення можливостей сучасного ринку безпекових послуг та їх використання в організації безпеки підприємства і правил користування ними;

- аналіз можливостей ефективного співробітництва у сфері безпеки із владними структурами;

- використання можливостей ресурсу індустрії безпеки для безпечної роботи за кордоном та з іноземними партнерами.

До організації комплексного наукового опрацювання правових проблем подальшого розвитку недержавних суб'єктів сектору безпеки України доцільно залучити профільні науково-дослідні установи Національної академії правових наук України та її «Секцію державно-правових проблем національної безпеки», яку пропонується посилити і перейменувати в «Секцію правових проблем національної безпеки». На першому етапі цю роботу вважаємо за доцільне організувати в рамках угоди про співробітництво між УСПП і НАПрН України, на другому – за участі заінтересованих державних органів, закладів і установ та суб'єктів підприємницької діяльності.